

**ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΠΑΝΑΓΟΥ – ΜΑΡΙΑ ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ
ΣΟΦΙΑ ΤΣΟΛΚΑ**

**ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΑΤΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ
ΣΤΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ**

**ΝΤΟΡΕΤΤΑ ΠΑΝΑΓΟΥ – ΜΑΡΙΑ ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ
ΣΟΦΙΑ ΤΣΟΛΚΑ**

**ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΑΤΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΗ
ΣΤΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΤΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ**

*Μην κάθεσαι κρατώντας
στο χέρι
το πηγούνι σου
σε τέσσερις τοίχους
ανάμεσα*

«Φωνή» Ναζίμ Χικμέτ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 499
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	500
μεθοδολογία	500
εξέλιξη του θεσμού των ιδρυμάτων αγωγής και σωφρονιστικών καταστημάτων	501
ιστορική προσέγγιση	501
νομοθετικές ρυθμίσεις	501
ΜΕΡΟΣ Α΄	
ιδρύματα αγωγής ανηλίκων	504
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
ίδρυμα αγωγής ανηλίκων θηλέων	504
υλικοτεχνική υποδομή	504
προσωπικό	506
έγκλειστοι	510
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων	514
υλικοτεχνική υποδομή	514
προσωπικό	515
έγκλειστοι	518
ΜΕΡΟΣ Β΄	
σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων Κορυδαλλού	521
υλικοτεχνική υποδομή	521
προσωπικό	523
έγκλειστοι	525
ΜΕΡΟΣ Γ΄	
προτάσεις για παρέμβαση-βελτίωση	530
βραχυπρόθεσμοι στόχοι	530
μακροπρόθεσμοι στόχοι	532
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	533
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	533

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια μιας γενικότερης πολιτικής παρέμβασης σε ιδιαίτερα ευαίσθητους χώρους της κοινωνικής ζωής ξεκίνησε και η έρευνα αυτή με πρωτοβουλία του Υφυπουργείου Νέας Γενιάς και τη συμπαράσταση του Υπουργείου Δικαιοσύνης και της Νομαρχιακής επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης με σκοπό την προσέγγιση των προβλημάτων των παραβατικών νέων που φιλοξενούνται στους χώρους των Ιδρυμάτων Αγωγής Ανηλίκων και το Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κορυδαλλού, και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους.

Όλη αυτή η προσπάθεια ας αξιολογηθεί ανάλογα με την περιορισμένη χρονική διάρκεια –τρεις μήνες– που ολοκληρώθηκε.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους κρατούμενους του Σωφρονιστικού Καταστήματος Ανηλίκων και τα παιδιά των Ιδρυμάτων Αγωγής για την ειλικρινή συνεργασία, το ενδιαφέρον και τη συμπαράσταση που μας έδειξαν, ελπίζοντας ότι δεν θα απαγορευθούν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε κοινωνία, προκειμένου να προστατεύσει την ισορροπία της, αντιδρά βάζοντας σε λειτουργία μηχανισμούς άμυνας, για να απομονώσει και να περιθωριοποιηθεί τα μέλη εκείνα που αποκλίνουν από το στερεότυπο του «υγιούς» μέλους.

Η θεσμοποιημένη κοινωνική αντίδραση είναι η ποινή, μορφή της οποίας είναι η στερητική της ελευθερίας. Η στερητική της ελευθερίας ποινή εμφανίζεται μετά τη Γαλλική Επανάσταση και μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα. Η πρώτη αυτή μορφή της στέρησης της ελευθερίας εξυπηρετούσε τον τιμωρητικό και κατασταλτικό χαρακτήρα αυτής, ενώ η μεταγενέστερη τη μεταχείριση-επίδραση από τον Αγγλοσαξωνικό εμπειρισμό και την Ιταλική Θετική Σχολή.

Με την εισαγωγή της έννοιας της μεταχείρισης η στερητική της ελευθερίας ποινή παίρνει ένα καινούργιο χαρακτήρα αντίθετο με εκείνον της τιμώρησης και της καταστολής. Ακολουθούνται δηλ. μέθοδοι συμπεριφοράς, που αποσκοπούν στην ομαλή επανακοινωνικοποίηση του ατόμου.

Θεωρώντας λοιπόν ανθρωπιστικά τουλάχιστον απαράδεκτη την απομάκρυνση από αυτό το σκοπό πραγματοποιήθηκε αυτή η έρευνα στοχεύοντας παράλληλα και στη διασφάλιση του επανορθωτικού χαρακτήρα του Σωφρονιστικού Συστήματος με παρέμβαση για τη βελτίωση των φυσικών και ηθικών όρων διαβίωσης μετά τη μελέτη της κρατούσας κατάστασης.

Σαν χώροι μελέτης επιλέχθηκαν:

- α) Το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Θηλέων
- β) Το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων
- γ) Το Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κορυδαλλού.

Μεθοδολογία:

Η μέθοδος που ακολουθήσαμε ήταν Συμμετοχική Έρευνα με ευθεία παρατήρηση.

Σαν τρόπο συλλογής των δεδομένων χρησιμοποιήσαμε:

- α) Την παρατήρηση
- β) Τις ομαδικές συζητήσεις
- γ) Τις συνεντεύξεις βάσει ερωτηματολογίου
- δ) Την έρευνα των υπαρχόντων αρχείων του Σωφρονιστικού Καταστήματος Ανηλίκων και των Ιδρυμάτων Αγωγής.

Σαν δείγμα πάρθηκε:

- 1) Από τους κρατούμενους α) ο συνολικός αριθμός τους στα Ιδρύματα Αγωγής και β) το ήμισυ του συνολικού αριθμού κατ' αλφαβητική σειρά στο Σ.Κ.Α.
- 2) Από το προσωπικό τόσο στα Ιδρύματα Αγωγής όσο και στο Σ.Κ.Α. αντιπροσωπευτικός αριθμός κατά κλάδο.

Η παράθεση των στοιχείων που ακολουθεί επισημαίνει ορισμένα σημεία που προσφέρονται για άμεση αξιοποίηση, παρά το γεγονός ότι το αντικείμενο είναι ευρύτατο.

Βιβλιογραφία

«Η Μεταχείριση του εγκληματία» Ηλ. Δασκαλάκη.

«Η Απονομή της Ποινικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα» έκδ. Ε.Κ.Κ.Ε.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

Ιστορική προσέγγιση

Από την αρχαιότητα ήδη είχε επισημανθεί η ανάγκη της διάφορης αντιμετώπισης των παραβατικών ανηλίκων από αυτής των ενηλίκων.

Κάνοντας μια ιστορική αναδρομή βλέπουμε ότι:

- α) Στο Ρωμαϊκό Δίκαιο προβλέπεται ιδιαίτερη αντιμετώπιση των ανηλίκων.
- β) Στο Κλασικό Δίκαιο κατ' αρχήν ισχύει η παντελής ατιμωρησία, ενώ αργότερα γίνεται διαχωρισμός των ανηλίκων σε κατηγορίες κατά ηλικία με αποτέλεσμα την ατιμωρησία των παιδιών (7-12 ετών) και την επεικέστερη μεταχείριση των εφήβων.
- γ) Στον Μεσαίωνα κατοχυρώνεται νομοθετικά η ποινική ανηλικότητα, το όριο της οποίας κυμαίνεται στις νομοθεσίες των διαφόρων Ευρωπαϊκών Κρατών.
- δ) Στους νεώτερους χρόνους δεν διαχωρίζεται η ποινική από την αστική ανηλικότητα.

Στα τέλη του 17ου αιώνα καθιερώνεται για πρώτη φορά από το Γαλλικό Κώδικα ειδικό σύστημα ποινικής μεταχείρισης των ανηλίκων.

Με την επίδραση των νέων αντιλήψεων γίνεται επιτακτική η ανάγκη μιας «ειδικής» μεταχείρισης και όχι απλά διάφορης ή επεικέστερης. Άποψη που για πρώτη φορά διατυπώνεται επίσημα και σε διεθνές επίπεδο στο Συνέδριο του Ποινικού Δικαίου το 1910 στην Ουάσιγκτον και υιοθετείται από τις νομοθεσίες πολλών κρατών μετά το διεθνές συνέδριο του 1911 στο Παρίσι.

Σήμερα έχουν υιοθετηθεί από τις νομοθεσίες όλων των προηγμένων κρατών προοδευτικότερα μέτρα στο Δίκαιο των ανηλίκων με σκοπό την εξυπηρέτηση της Ειδικής και όχι της Γενικής Πρόληψης.

Στην Ελλάδα από το 1891 αρχίζει να εμφανίζεται κάποια ιδιαίτερη για τους παραβατικούς ανηλίκους μέριμνα. Στις φυλακές Συγγρού ιδρύεται «Τμήμα Παιδών» για κατάδικους κάτω των 14 ετών, που θα υποβάλλονταν σε διδασκαλία και εκμάθηση τέχνης.

Το 1896 ιδρύεται φυλακή ανηλίκων το «Εφηβείο Αβέρωφ».

Τα πρώτα όμως «Αναμορφωτικά Σχολεία» λειτούργησαν βάσει του ν. 1682/1919 όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον ν. 2018/1920 (π.χ. το Εμπειρίκειο). Από το 1976 βάσει του άρθρ. 13 του π.δ. 602/19.8.1976 τα σχολεία αυτά μετονομάζονται σε Ιδρύματα αγωγής, ονομασία που διατηρούν έως σήμερα. Η οργάνωση και λειτουργία τους ρυθμίζεται από τον α.ν. 2724/1940.

Νομοθετικές Ρυθμίσεις

Ο Π.Κ. προβλέπει ειδικά μέτρα για τους ανήλικους. Τα μέτρα αυτά είναι: Α) Αναμορφωτικά (άρθρ. 122 Π.Κ.), Β) Θεραπευτικά (άρθρ. 123 Π.Κ.), Γ) Σωφρονιστικά (άρθρ. 127 Π.Κ.). βλ. παράρτημα.

Σκοπός των μέτρων αυτών είναι όχι η τιμώρηση αλλά η βελτίωση και η ομαλή κοινωνική επανένταξη, σύμφωνα με την αρχή της εξατομίκευσης.

Α. Τα αναμορφωτικά μέτρα περιλαμβάνουν:

- α. Την επίπληξη
- β. Την επιμέλεια γονέων, επιτρόπων ή κηδεμόνων
- γ. Την επιμέλεια ειδικού επιμελητού και
- δ. Την εισαγωγή σε αναμορφωτικό Κατάστημα (Ίδρυμα αγωγής).

Η εισαγωγή σε Ίδρυμα αγωγής αποτελεί την τελευταία βαθμίδα της κλίμακας των αναμορφωτικών μέτρων και εφαρμόζεται μόνο στην περίπτωση, που κρίνεται, ότι τα προηγούμενα μέτρα ή έχουν ήδη αποτύχει ή είναι απρόσφορα.

Ο ανήλικος φθάνει στα Ιδρύματα Αγωγής με τέσσερεις τρόπους:

- α) Με απόφαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης –Τμήμα πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων– (Διοικητική οδός) βάσει του άρθρ. 2 του α.ν. 2724/1940, σύμφωνα με τον οποίο ο Δικαστής Ανηλίκων με τον επιμελητή αποφαινόμενοι, ότι το παιδί βρίσκεται σε «ηθικό κίνδυνο» μετά από καταγγελία τρίτου προσώπου ή ενός από τους γονείς, ή από την Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων, ή Κοινωνικού Λειτουργού κ.λπ.
- β) Με Δικαστική απόφαση όταν ο ανήλικος τελέσει κάποιο αδίκημα (πλην πταισματος).
- γ) Με εφαρμογή του άρθρ. 2 του ν. 3315/1955 σύμφωνα με τον οποίο προβλέπεται η προφυλάκιση ανηλίκων κάτω των 15 ετών σε Ίδρυμα αγωγής.
- δ) Με εφαρμογή του άρθρ. 5 του α.ν. 2724/1940 παρ. Ι εδ. Β, σύμφωνα με το οποίο προβλέπεται η εισαγωγή του ανηλίκου στο τμήμα παρατήρησης που λειτουργεί στο Ίδρυμα.

Με την είσοδο του ανηλίκου σε Ίδρυμα χάνεται η κηδεμονία από τον γονέα και ανατίθεται στον Δ/ντή του Ιδρύματος.

Η έγκριση του γονέα χρειάζεται μόνον όταν προκύπτουν σοβαρά θέματα (όπως π.χ. η απόφαση γάμου).

Τα Ιδρύματα αγωγής ανηλίκων στην Ελλάδα είναι τα εξής:

- α) Το Ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων στον Κορυδαλλό, το οποίο περιλαμβάνει και το Στοιχειώδους εκπαιδεύσεως (το τελευταίο σήμερα δεν λειτουργεί λόγω έλλειψης παιδιών).
- β) Το Ίδρυμα αγωγής ανηλίκων θηλέων στου Παπάγου.
- γ) Το Ίδρυμα αγωγής ανηλίκων Βόλου.

Όλα ακολουθούν το κοινοβιακό σύστημα. Είναι στελεχωμένα με Διοικητικό προσωπικό, Επιστημονικό προσωπικό, τεχνουργούς, παιδονόμους και βοηθητικό προσωπικό. Όλων των κλάδων προστάται ο Δ/ντής.

Όσον αφορά την απόλυση, αυτή μπορεί να γίνει σταδιακά δηλ. με εξάμηνη δοκιμαστική άδεια που μπορεί να παραταθεί, και η διάρκειά της να φθάσει τους 12 μήνες (άρθρ. 8 παρ. 3 α.ν. 2724/1940 τροπ. δια το ν.δ. 3555/1956).

Όταν η εισαγωγή έχει γίνει με την διοικητική οδό τότε η οριστική απόλυση γίνεται με διοικητική απόφαση από το τμήμα πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Όταν όμως η εισαγωγή έχει γίνει με την Δικαστική οδό η οριστική απόλυση γίνεται με δικαστική απόφαση αφού προηγηθεί έκθεση από το Ίδρυμα για την άρση των αναμορφωτικών μέτρων, στην οποία να αναφέρεται η αιτιολόγηση της απόφασης του ιδρύματος.

Με την οριστική απόλυση η κηδεμονία χάνεται από το ίδρυμα.

Τα αναμορφωτικά μέτρα παύουν να ισχύουν με την συμπλήρωση του 21ου έτους της ηλικίας.

Β. Τα Θεραπευτικά μέτρα εφαρμόζονται στην περίπτωση ανάγκης θεραπευτικής αγωγής, μετά από γνωμάτευση ειδικού γιατρού (άρθρ. 123 Π.Κ.).

Γ. Τα Σωφρονιστικά μέτρα:

Ο ποινικός σωφρονισμός (άρθρ. 127 Π.Κ.) είναι η αυστηρότερη μορφή μεταχείρισης των ανηλίκων.

Το Δικαστήριο ερευνά τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες τελέσθηκε η πράξη καθώς και την προσωπικότητα του ανηλίκου.

Εάν κρίνει, ότι είναι αναγκαίος ο ποινικός σωφρονισμός αυτού, για να συγκρατηθεί από την τέλεση και άλλων αξιόποινων πράξεων, διατάσσει τον περιορισμό του σε ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα.

Στην απόφαση του Δικαστηρίου δεν ορίζεται ακριβώς ο χρόνος παραμονής του ανηλίκου στο Σωφρονιστικό κατάστημα, αλλά μόνο το ελάχιστο και μέγιστο όριο. Μετά τη συμπλήρωση και πριν τη λήξη του μέγιστου, για την απόλυση του καταδικασθέντος από το σωφρονιστικό κατάστημα, αποφαινεται το Δικαστήριο μετά από αίτηση της Δ/σης του Καταστήματος ή του εισαγγελέα, αφού ληφθεί υπόψη και σ' αυτή την περίπτωση, η γνώμη της Δ/σης του Καταστήματος.

Από τα μέτρα που αναλύθηκαν παραπάνω τα μεν **αναμορφωτικά, είναι μέτρα πρόληψης ενώ τα σωφρονιστικά μέτρα καταστολής.**

Οποιοδήποτε όμως κι αν είναι το μέτρο που επιβάλλεται για την αντιμετώπιση της νεανικής εγκληματικότητας, σίγουρα πλήττει στοιχειώδη δικαιώματα του ατόμου και επιφέρει **στιγματισμό**. Γίνεται όμως προσπάθεια, να είναι θετικό για την **κοινωνική επανένταξη** και τον **αποστιγματισμό**.

Βιβλιογραφία

«Η Υπηρεσία επιμελητών των Δικαστηρίων ανηλίκων εν Ελλάδι» Αγλαΐα Τρωγιάνου-Λουλά.

«Ποινική Καταστολή» Νέστωρ Κουράκης

«Ποινικό Δίκαιο» Νίκος Χωραφάς

«Η εγκληματικότητα των ανηλίκων ως ψυχολογικό και παιδαγωγικό πρόβλημα» Α. Πιπινέλη-Ποταμιάνου

«Κώδικας Νομικού Βήματος» 1955, 1956, 1976

«Ο ανήλικος παραβάτης και η Δίκη του» Αγλαΐα Τρωγιάνου-Λουλά

«Σωφρονιστική Επιθεώρηση» 1948

«Γενικές αρχές Σωφρονιστικής» Μ.Ν. Μπακατσούλα

«Ποινικό Δίκαιο» Γενικό Μέρος Α.Ν.Κ. Ανδρουλάκη

«Δογματικά προβλήματα του Δικαίου Ανηλίκων» ΝοΒ. 24, 1976

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

*Κι αν κάποιος από σας, στ' όνομα
του δικαίου, θα τιμωρήσει και θα χτυπήσει
με τον πέλεκυ το δέντρο του κακού,
αφήστε τον να δει και τις ρίζες του·*

«Ο προφήτης» Kahlil Gibran

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟ

ΙΔΡΥΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΘΗΛΕΩΝ

Α. ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Το Ίδρυμα αγωγής ανηλίκων θηλέων στεγάζεται στο κτίριο που βρίσκεται πίσω ακριβώς από το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο στου Παπάγου, που ήταν παλαιότερα νοσοκομείο κρατουμένων – παράρτημα της «Σωτηρίας».

Το ίδρυμα λειτουργεί εκεί από το 1979, αφού μεταφέρθηκε από το παλαιό και ακατάλληλο κτίριο των Αμπελοκήπων. Η συνολική έκταση του χώρου είναι 8 στρέμματα, που περικλείονται από ψηλό μανδρότοιχο, η ύπαρξη του οποίου δικαιολογείται από τους ιθύνοντες για λόγους ασφαλείας και αποφυγής ερεθισμάτων από το εξωτερικό περιβάλλον. Άποψη που αντικρούεται τόσο από τους ίδιους τους τροφίμους όσο και από το επιστημονικό προσωπικό του ιδρύματος με το σκεπτικό ότι ενισχύει την ιδρυματική εικόνα, δημιουργεί αίσθημα απομονωτισμού, προκατάληψη για τη λειτουργική σκοπιμότητα του χώρου και αποτελεί πρόκληση για διαφυγή.

Το προαύλιο αποτελεί τη βιτρίνα του όλου χώρου, χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι έχει παράλληλα και κάποια λειτουργικότητα, γιατί παρά τη μεγάλη έκτασή του παραμένει αναξιοποίητο, οι χώροι άθλησης είναι υποτυπώδεις και γενικά η όλη αρχιτεκτονική του χώρου αφαιρεί τη δυνατότητα για ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων.

Ο όλος χώρος περιλαμβάνει δύο κτίσματα και την εκκλησία. Το ένα στεγάζει τις διοικητικές υπηρεσίες και το άλλο τους χώρους που χρησιμοποιούν οι τρόφιμοι. Όσο κανείς προχωρεί προς το εσωτερικό η εικόνα μεταβάλλεται. Τα κτίρια είναι παλαιά, απεριποίητα και καταθλιπτικά, εικόνα που γίνεται πιο έντονη στο κτίριο των τροφίμων. Κακή κατανομή του χώρου, μεγάλοι διάδρομοι, ψηλά ταβάνια, μουντοί τοίχοι, υποτυπώδης εξοπλισμός, αναξιοποίητοι χώροι, αφιλόξενο περιβάλλον για έφηβους. Ένα θετικό στοιχείο που επισημάναμε είναι η έλλειψη κιγκλιδωμάτων από τα παράθυρα.

Οι χώροι όπου παρατηρήθηκαν σημαντικές ελλείψεις είναι:

α) **Θάλαμοι:** Υπάρχουν 6 στον Α΄ όροφο του κτιρίου. Είναι οι χώροι, όπου οι τρόφιμοι περνούν τις περισσότερες ώρες της ημέρας.

Χώροι μικροί, τοίχοι άβαφοι και βρώμικοι, κρεβάτια σιδερένια και άβολα, στρώματα φθαρμένα, σεντόνια και κουβέρτες παλιές, γαριασμένες και κοντές. Επί-

πλωση σχεδόν ανύπαρκτη. Οι ίδιοι οι τρόφιμοι επινοούν διάφορους τρόπους, ώστε με προσिता μέσα να κάνουν το χώρο τους πιο οικείο.

β) Χώροι ατομικής υγιεινής: Η καθαριότητα των χώρων αυτών, όπως και των άλλων χώρων που χρησιμοποιούνται από τα παιδιά, είναι αμφισβητούμενη μια και επαφίεται αποκλειστικά στην πρωτοβουλία των ιδίων.

Οι εγκαταστάσεις είναι παλαιές. Το ζεστό νερό δεν επαρκεί για όλους. Τα καζανάκια μονίμως δεν λειτουργούν. Οι λουτήρες (ντους) βρίσκονται σε ενιαίο χώρο, με αποτέλεσμα για την αποφυγή προβλημάτων, να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν ταυτόχρονα.

γ) Τραπεζαρία: Σχετικά σε καλή κατάσταση, δεν χρησιμοποιείται όμως λόγω του μικρού αριθμού των τροφίμων.

δ) Εργαστήρια: Λειτουργούν τρία εργαστήρια: ραπτικής, κεντητικής και κομμωτικής. Εκτός από το εργαστήριο της κομμωτικής, τα άλλα είναι υποτυπωδώς εξοπλισμένα, το δε εργαστήριο της ραπτικής χρησιμοποιείται παράλληλα και σαν αίθουσα διδασκαλίας του Γυμνασίου, παρ' όλο που πολλοί χώροι παραμένουν κενοί.

ε) Αίθουσες διδασκαλίας: Υπάρχουν δύο αίθουσες διδασκαλίας. Η μία προορίζεται για το Δημοτικό και είναι αρκετά εξοπλισμένη, αλλά δεν λειτουργεί λόγω της έλλειψης παιδιών. Η άλλη του Γυμνασίου είναι ανοργάνωτη, αλλά παρόλα αυτά λειτουργούν εκεί η Α' και η Β' τάξεις.

στ) Ιατρεία: Υπάρχουν ένα παθολογικό και ένα οδοντιατρικό. Ο εξοπλισμός του παθολογικού περιορίζεται σ' ένα μόνο παλαιό ιατρικό κρεβάτι εξέτασης. Το οδοντιατρείο έχει απηρχηωμένα μηχανήματα και δεν λειτουργεί, μια και ο οδοντίατρος του ιδρύματος πήρε σύνταξη και η θέση του δεν έχει ακόμη αναπληρωθεί.

Υπάρχει φαρμακείο, που διαχειρίζεται ο γιατρός και περιέχει φάρμακα πρώτης ανάγκης και ηρεμιστικά.

ζ) Ψυχαγωγία: Για τις ελεύθερες ώρες υπάρχουν δύο αίθουσες μια δίπλα στους θαλάμους -καθιστικό- άχρωμη, κρύα με μερικές δερμάτινες πολυθρόνες και τηλεόραση (λόγω της ψυχρότητας του χώρου η τηλεόραση έχει μεταφερθεί σε θάλαμο, όπου παρακολουθούν όλοι μαζί).

Η δεύτερη βρίσκεται στο ισόγειο του κτιρίου με φτωχή επίπλωση, ταμπλώ φτιαγμένα από υπαλλήλους, ένα παλιό πιάνο και τρεις ξύλινους λευκούς πάγκους τοποθετημένους παρατακτικά.

Σίγουρα τίποτα δεν θυμίζει αίθουσα ψυχαγωγίας.

Γίνεται φανερό από αυτά που εκτέθηκαν παραπάνω, ότι ο χώρος δεν προσφέρεται για έφηβους και μάλιστα για έφηβους με ιδιαίτερα προβλήματα.

Οι ελλείψεις είναι πολλές, σίγουρα όμως μερικές μπορούν να καλυφθούν με ένα σωστό προγραμματισμό, καλή θέληση και συμμετοχή, πράγματα που δεν απαιτούν μεγάλο κόστος.

Έτσι αξιολογώντας τις ανάγκες κρίνουμε απαραίτητη την άμεση βελτίωση των:

Α. Εσωτερικών χώρων

α) Θαλάμους (βάψιμο, ανανέωση επίπλωσης και ψατισμού)

β) Χώρων ατομικής υγιεινής (ανανέωση ή τουλάχιστον επιδιόρθωση των εγκαταστάσεων, μετατροπή των ομαδικών λουτήρων σε ατομικούς).

- γ) Εργαστηρίων (εκσυγχρονισμός των υπαρχόντων και δημιουργία νέων που να καλύπτουν τις σύγχρονες ανάγκες).
- δ) Αιθουσών διδασκαλίας (εξοπλισμός χώρων που να λειτουργούν αποκλειστικά για διδασκαλία).
- ε) Ιατρείων (εξοπλισμός με σύγχρονα μηχανήματα).
- στ) Αίθουσας ψυχαγωγίας (βάψιμο με χαρούμενα χρώματα, ανανέωση της επίπλωσης, διακόσμηση, μουσικά όργανα, επιτραπέζια παιγνίδια, μαγνητόφωνο, βιβλιοθήκη).

Β. Εξωτερικών χώρων (διαμόρφωση χώρων άθλησης)

Γενικές παρατηρήσεις

Η παραπάνω έκθεση έγινε μετά από διασταύρωση των πορισμάτων της δικής μας παρατήρησης και των συγκλινουσών απόψεων τόσο των ίδιων των τροφίμων όσο και ορισμένων κλάδων του προσωπικού.

Υπήρξε όμως και η αντίθετη άποψη, αυτή των παιδονόμων, σύμφωνα με την οποία οι χώροι του ιδρύματος είναι ικανοποιητικοί, άποψη που στηρίζουν τόσο στη χαμηλή κοινωνική προέλευση των παιδιών όσο και στην εγκληματική τους ταυτότητα.

Β. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Οι κλάδοι του προσωπικού στο Ίδρυμα Αγωγής Θηλέων είναι:

I. Διοικητικό προσωπικό

- i) Δ/ντής: Προδιστάται όλων των κλάδων σαν ανώτατο Διοικητικό όργανο, παράλληλα όμως ασκεί και σωφρονιστικό έργο. Είναι πτυχιούχος Ανωτάτης Σχολής (προσόν που απαιτείται για τη θέση του).
- ii) Γραμματεία
- iii) Διαχείριση
- iv) Λογιστήριο
- v) Επιμελήτρια. Πτυχιούχος Ανωτάτης Σχολής. Επιμελείται την τήρηση του προγράμματος στο ίδρυμα και προδιστάται των παιδονόμων. (Η θέση αυτή είναι καλυμμένη μόνο στο συγκεκριμένο ίδρυμα).

Το Διοικητικό προσωπικό έμμεση μόνον σχέση έχει με τους τροφίμους εκτός από το Δ/ντή και την Επιμελήτρια, των οποίων ο ρόλος ήδη αναλύθηκε.

II. Επιστημονικό Προσωπικό

- i) Ψυχολόγος: Βρίσκεται σε καθημερινή επαφή με τα παιδιά τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο. Συνεργάζεται με ορισμένους κλάδους του προσωπικού για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των παιδιών.
- ii) Γιατρός: Παθολόγος. Εδώ και 12 χρόνια είναι μόνιμος γιατρός του ιδρύματος. Προβλέπεται και θέση οδοντίατρου, η οποία όμως παραμένει κενή μετά την συνταξιοδότηση του προηγούμενου.
- iii) Εκπαιδευτικοί: Υπάρχουν 5 καθηγητές. Γυμνάστρια, Φιλόλογος, Μαθηματικός, Βιολόγος και Αγγλικών, του Γυμνασίου Παπάγου (Υπ. Παιδείας) καθώς και 2 καθηγήτριες Οικοκυρικών (Υπάλληλοι του Υπ. Δικαιοσύνης, από τις οποίες η μία πρώην παιδονόμος) που διδάσκουν στις Α' και Β' τάξεις του Γυμνασίου, που λειτουργούν στο ίδρυμα σαν παράρτημα του Γυμνασίου Παπάγου.

III. Κοινωνική Υπηρεσία

Ο κλάδος αυτός περιλαμβάνει τους κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι προσφέρουν κοινωνικό έργο, με την συνεχή επαφή τους τόσο με τα παιδιά όσο και με το οικογενειακό περιβάλλον και πολλές φορές με το κοινωνικό περιβάλλον κατά το διάστημα του εγκλεισμού ή και μετά από αυτό.

IV. Τεχνουργοί

- i) Κομμώτρια
- ii) Δύο ράπτριες
- iii) Κεντήστρα
- iv) Μουσικός

Οι τεχνουργοί είναι μόνιμοι υπάλληλοι και απασχολούνται στα αντίστοιχα της ειδικότητάς τους εργαστήρια, που λειτουργούν στο ίδρυμα.

V. Προσωπικό Επίβλεψης (παιδονόμοι)

Είναι μόνιμοι σωφρονιστικοί υπάλληλοι. Εργάζονται με βάρδιες καλύπτοντας όλο το 24ωρο και ενώ οι αρμοδιότητές τους είναι άλλες στην ουσία λειτουργούν σαν φυλακτικό προσωπικό.

VI. Βοηθητικό προσωπικό

- i) Θυρωροί
- ii) Κλητήρας
- iii) Μάγειρας
- iv) Δύο καθαρίστριες

Η συνισταμένη των απόψεων για την κρατούσα κατάσταση και οι προτάσεις για τη βελτίωσή της, που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της επαφής μας με εκπροσώπους όλων των κλάδων του προσωπικού του ιδρύματος αναλύεται με το δυνατότερο αντιπροσωπευτικό τρόπο στην έκθεση, που ακολουθεί.

Η άποψη μεγάλου μέρους του προσωπικού πάνω σε ζητήματα μεταχείρισης και λειτουργικότητας του θεσμού των ιδρυμάτων συγκλίνει σε μια προοδευτική αντίληψη, προσαρμοσμένη στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

Αρχικά επισημάνθηκε, ότι αυτό καθ' εαυτό το «ίδρυμα» ακόμα και στην πιο ιδανική του μορφή δε μπορεί να παρέμβει καθοριστικά στην ομαλή εξέλιξη της προσωπικότητας του εφήβου, δεδομένου ότι όλα λειτουργούν αλυσιδωτά πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον εγκλεισμό και το διάστημα παραμονής στο ίδρυμα είναι πολύ βραχύ.

- Τα παιδιά παίζοντας στο ίδρυμα έχουν ήδη διαμορφωμένο χαρακτήρα.

- Δεν ασκείται πρόληψη παρά μόνον καταστολή, με αποτέλεσμα τα παιδιά να μην έρχονται έγκαιρα, αλλά αφού ήδη έχουν εκδηλώσει κάποια αντικοινωνική ή παραβατική συμπεριφορά.

- Οι δικαστές ανηλίκων αποφεύγουν να στέλνουν παιδιά στο ίδρυμα αφ' ενός μεν λόγω της προκατάληψης που επικρατεί για την κρατούσα κατάσταση σ' αυτό, αφ' ετέρου δε λόγω του ότι υιοθετώντας μια πιο προοδευτική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία πρέπει να εξαντλούνται όλα τα εξωιδρυματικά μέτρα, ο εγκλεισμός στο ίδρυμα να αποτελεί το έσχατο μέτρο αναμείρωσης. Ταυτόχρονα όμως όλα τα προηγούμενα αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται και η άλλη άποψη, σύμφωνα με την οποία, η υπολειτουργία και παρακμή του θεσμού των ιδρυμάτων οφείλεται στον μικρό αριθμό των παιδιών, που φθάνουν σ' αυτά.

- Ο νόμος ο οποίος διέπει την οργάνωση και λειτουργία των ιδρυμάτων (2724/1940) είναι αναχρονιστικός -ήδη μερικές διατάξεις του σιωπηρά δεν εφαρμόζονται- πράγμα που αποτελεί κίνητρο για την υιοθέτηση καινοτομιών με σκοπό την αιτιολόγηση του αναμορφωτικού χαρακτήρα του ιδρύματος.

Δύο καινοτομίες με εμφανή θετικά αποτελέσματα είναι η ομάδα και η ημιελευθερία.

Η Ομάδα: Ξεκίνησε με πρωτοβουλία της ψυχολόγου του ιδρύματος σαν ομάδα αυτοδιαχείρισης με συμμετοχή των παιδιών και όλων των κλάδων του προσωπικού. Αφού λειτούργησε για ένα διάστημα πειραματικά με αυτή τη μορφή στη συνέχεια πήρε τη μορφή που έχει σήμερα. Είναι δηλαδή ομάδα αυτογνωσίας και αυτοκριτικής.

Γίνεται κάθε πρωί με συμμετοχή των παιδιών, της ψυχολόγου, των κοινωνικών λειτουργών και όποιου άλλου από το προσωπικό θέλει. Οι παιδονόμοι δεν συμμετέχουν υιοθετώντας μια αρνητική στάση, που αποτελεί φραγμό για την ομαλή λειτουργία της.

Τα θέματα που συζητούνται προτείνονται από τα ίδια τα παιδιά ή και από το προσωπικό και αφορούν προβληματισμούς προσωπικού επιπέδου, γενικότερου ενδιαφέροντος ή και σχέσεων μεταξύ τους και με το προσωπικό.

Ο χαρακτήρας της σαν ομάδα αυτοκριτικής και αυτογνωσίας επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι δεν επιχειρείται να ερμηνευθούν συμπεριφορές και να δοθούν έτοιμες λύσεις αλλά μόνο κατευθύνσεις, που θα βοηθήσουν το παιδί να σταθεί κριτικά απέναντι στο πρόβλημά τους και να βρει μόνο του τη λύση που του ταιριάζει.

Τα θετικά αποτελέσματα της ομάδας είναι ήδη εμφανή και συνοψίζονται σε: άμβλυνση των σχέσεων μεταξύ του προσωπικού και των παιδιών, ανάπτυξη πρωτοβουλίας, δημιουργικότητα, ανάληψη δραστηριοτήτων, υπευθυνότητα.

Η ημιελευθερία: Λειτουργεί πειραματικά και εφαρμόζεται κατά περίπτωση, όπου κριθεί ότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις και κύρια για θέματα εκπαίδευσης. Με το ίδιο σκεπτικό δίνονται άδειες για Σαββατοκύριακο ή διακοπές (στο οικογενειακό περιβάλλον) με σκοπό την προετοιμασία για ομαλή επανένταξη και τη μη αποκοπή από τον κοινωνικό περίγυρο.

Για να αποδοθεί πραγματικά κοινωνικό έργο μέσα στο ίδρυμα, θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία μεταξύ όλων των κλάδων του προσωπικού σε όλα τα επίπεδα.

Αυτό όμως δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί λόγω της ανομοιογένειας του επιπέδου, της διάστασης των απόψεων πάνω στη μεταχείριση και της εξ αιτίας αυτών αντιζηλίας μεταξύ των κλάδων.

Το κλίμα αυτό σίγουρα δεν δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για οργάνωση, και κέφι για δουλειά.

Το προσωπικό είναι άνισα κατανεμημένο και υπάρχει δυσαναλογία ανάμεσα στο επιστημονικό προσωπικό και το προσωπικό επίβλεψης (παιδονόμοι).

Το επιστημονικό προσωπικό έχει σίγουρα την ουσιαστικότερη προσφορά, γι' αυτό το λόγο θεωρείται αναγκαία η αύξηση και ο εμπλουτισμός του με νέες ειδικότητες (ψυχίατροι, εγκληματολόγοι).

Το προσωπικό επίβλεψης παρά το μεγάλο του αριθμό και την επί 24ώρου βάσεως επαφή του με τα παιδιά, θεωρείται ακατάλληλο και αμφισβητείται η προσφορά του μια και στέκεται αρνητικά απέναντι σε κάθε προοδευτική τάση, υιοθετώντας μια διαφορετική τακτική μεταχείρισης, στηριζόμενη στην αυστηρότητα, την πειθαρχία το

φόβο και πολλές φορές το ξύλο –σαν να ήταν ανθρωποφύλακες– ανατρέποντας έτσι την εποικοδομητική δουλειά του επιστημονικού προσωπικού.

Όλα αυτά οφείλονται ίσως στο χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο, στο γεγονός ότι η επιλογή της δουλειάς τους έγινε χωρίς σαφή γνώση των καθηκόντων τους και χωρίς τα ιδιαίτερα προσόντα που απαιτούνται για μια τόσο ευαίσθητη δουλειά.

Έτσι γίνεται σαφής η αναγκαιότητα ύπαρξης κάποιων ειδικών κριτηρίων επιλογής, όπως υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, εξειδίκευση και ευαισθησία.

Οι ίδιοι βέβαια, πιστεύουν ότι διαθέτουν όλα τα απαραίτητα προσόντα, και είναι ο μόνος απαραίτητος κλάδος στα ιδρύματα, αμφισβητώντας μ' αυτόν τον τρόπο την προσφορά και το ρόλο του επιστημονικού προσωπικού.

Τονίστηκε ακόμα ότι τα ιδρύματα ανηλίκων αποτελούν χώρο δυσμενών μεταθέσεων προσωπικού από τις φυλακές.

Δεν υπάρχει ενδιαφέρον από τα παιδιά για την παρακολούθηση των εργαστηρίων εκτός απ' αυτό της κομμωτικής (όπου κίνητρο δεν αποτελεί αυτό καθαυτό το αντικείμενο του εργαστηρίου, αλλά η αντιμετώπιση της συγκεκριμένης τεχνουργού), μια και αυτά είναι αναχρονιστικά και δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες μιας σύγχρονης επαγγελματικής κατάρτισης.

Υποστηρίζεται άλλωστε, ότι δεν θα έπρεπε να λειτουργούν εργαστήρια μέσα στο ίδρυμα και η επαγγελματική εκπαίδευση να παρέχεται έξω από αυτό αποσκοπώντας ταυτόχρονα στην επικοινωνία με το εξωτερικό περιβάλλον και στην άμβλυνση του στίγματος.

Το σχολείο που λειτουργεί στο ίδρυμα αν και τυπικά φαίνεται ότι ακολουθεί το ίδιο πρόγραμμα με τα εξωτερικά σχολεία, ουσιαστικά ακολουθεί ένα ελαστικότερο πρόγραμμα, όσον αφορά τον αριθμό των μαθημάτων, το ρυθμό διδασκαλίας και τον τρόπο μεταχείρισης.

Τα τρία ιδιάζοντα χαρακτηριστικά συμπεριλαμβανομένης της δυναμικότητας και του χώρου, όπου λειτουργεί, συντείνουν στο χαρακτηρισμό του σαν «ειδικού», μορφή που σύμφωνα με την άποψη των εκπαιδευτικών θα ταίριαζε καλύτερα σε παιδιά με κάποια ιδιαίτερα προβλήματα.

Η άποψη όμως αυτή έρχεται σε αντίθεση με αυτήν της ψυχολόγου του ιδρύματος, που υποστηρίζει σαν σωστότερη την εξωιδρυματική εκπαίδευση.

Η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών και των παιδιών, είναι ικανοποιητική και το μάθημα γίνεται σε φιλική ατμόσφαιρα και φρονιστηριακό επίπεδο.

Στην επίτευξη του σκοπού της αναμόρφωσης συντείνουν πολλοί παράγοντες. Ανάμεσά τους καθοριστικός είναι ο ρόλος του παράγοντα «χώρος», ο οποίος όμως από την δομή του δεν έχει καμία λειτουργικότητα, έτσι που θα πρέπει να διαμορφωθεί με τρόπο που να καλύπτει τις ανάγκες διαβίωσης και να δημιουργεί το αίσθημα ενός «ζεστού σπιτικού».

Η ψυχαγωγία είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Θα έπρεπε να χορηγούνται κονδύλια για την οργάνωση ψυχαγωγικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, για επιμορφωτικές επισκέψεις και εκδρομές. Αυτή τη στιγμή δεν παρέχεται αυτοκίνητο για περιπάτους ή εκδρομές και χρησιμοποιούνται τα ιδιωτικά αυτοκίνητα του προσωπικού.

Για τη βελτίωση της κρατούσας κατάστασης στα Ιδρύματα Αγωγής θεωρείται απαραίτητη η προώθηση για ψήφιση του νομοσχεδίου «Μονάδες μέριμνας και αγω-

γής νεότητας» που συντάχθηκε από επιτροπή, εγκληματολόγων, νομικών, ψυχολόγων και Κοινωνικών λειτουργών το 1984 στην Αθήνα. (Αντίγραφο του νομοσχεδίου επισυνάπτεται στο παράρτημα).

Ο διαχωρισμός των ιδρυμάτων σε κλειστά, ημιελεύθερα και ανοικτά μπορεί να αποτελέσει σημαντικό κίνητρο άμιλλας ή απειλή τιμωρίας, γιατί το παιδί κατά τη διάρκεια των τριών σταδίων δρα είτε θετικά, οπότε προωθείται στην πιο ελεύθερη μορφή, είτε αρνητικά, οπότε επανέρχεται σε μια πιο κλειστή.

Δεν υπάρχει ουσιαστική κρατική μέριμνα, αλλά αυτή επικεντρώνεται σε ιδιωτικούς φορείς όπως την Αντλεριανή εταιρία (Σύλλογος εθελοντών που προσφέρει κοινωνικό έργο και ακολουθεί τις αρχές του Adler, που έχουν σαν βάση τους την ισοτιμία, και το σεβασμό του ατόμου).

Η Αντλεριανή εταιρία από το 1978 καλύπτει οικονομικές ανάγκες (ψυχαγωγίας, εξωιδρυματικής εκπαίδευσης ψατισμού, υγείας, κοινωνικής και πολλές φορές οικογενειακής αποκατάστασης και προσφέρει ηθικό στήριγμα).

Ξεκινώντας από την αντίληψη, ότι ένας βασικός παράγοντας της εγκληματικότητας των ανηλίκων είναι η ανευθυνότητα και η άγνοια των γονέων θα πρέπει να καλλιεργηθεί η ευαισθητοποίηση στον τομέα της ανατροφής και διαπαιδαγώγησης στα πλαίσια μιας πολιτικής πρόληψης και όχι καταστολής. Σ' αυτό μπορούν να συντελέσουν η ύπαρξη οικογενειακών συμβούλων με έδρα ουδέτερη –ξέχωρα από τα Δικαστήρια και τα ιδρύματα αγωγής– η σύσταση επιτροπών ανηλίκων στους δήμους, που θα απαρτίζονται από εγκληματολόγους, ψυχολόγους, γιατρούς, δασκάλους, κοιν. λειτουργούς και νοικοκυρές και η εκπόνηση ειδικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για το κοινό από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Κρίνεται ακόμα αναγκαία η οργάνωση ειδικών επιμορφωτικών σεμιναρίων τόσο για το προσωπικό όσο και για τους τροφίμους των ιδρυμάτων αγωγής.

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης – εξαιτίας της σημαντικής επιρροής που έχουν στο κοινό, θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται θετικά εξυπηρετώντας την πρόληψη και τον αποστιγματισμό και όχι αρνητικά ενισχύοντας το στίγμα και την κρατούσα αντίληψη για τον εγκληματία και το έγκλημα.

Τα παιδιά που φθάνουν στο ίδρυμα δεν διαφέρουν καθόλου από τα φυσιολογικά παιδιά, λόγω όμως ειδικών συνθηκών –πριν και κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού– είναι ευάλωτα, νωθρά, απρογραμμάτιστα, δυσπροσάρμοστα προτιμώντας συχνά τις εύκολες λύσεις. Τα περισσότερα από αυτά άλλωστε έχουν κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών.

Τονίζεται, ότι με σωστή μεταχείριση και δημιουργία κινήτρων και προϋποθέσεων μετά τον εγκλεισμό μπορεί να επιτευχθεί σ' έναν ικανοποιητικό βαθμό η ομαλή κοινωνική επανένταξη και να αποφευχθεί η υποτροπή που σήμερα εμφανίζει αυξημένο ποσοστό.

Γ. Έγκλειστοι

Οι απόψεις που ακολουθούν για την κρατούσα κατάσταση και τη βελτίωσή της αναπτύχθηκαν από τους έγκλειστους στις συνεντεύξεις που δόθηκαν βάσει του ερωτηματολογίου που επισυνάπτεται στο παράρτημα.

Κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας το ίδρυμα φιλοξενούσε 6 παιδιά, τα οποία και περιελήφθησαν στο δείγμα.

Η ηλικία τους κυμαίνεται από 16 έως 18 ετών και στην πλειοψηφία τους προέρχονται από αστικά κέντρα με πληθυσμό 50.000-100.000 κατοίκους. Τέσσερεις από τις έξι περιπτώσεις μεγάλωσαν με τους γονείς τους, ενώ 2 έχουν περάσει ένα μεγάλο κομμάτι της ζωής τους σε ιδρύματα και στέγες.

Το μορφωτικό επίπεδο για την ηλικία τους είναι χαμηλό (ανώτατο όριο η Β' Γυμνασίου, που παρακολουθείται από τρεις μέσα στο ίδρυμα).

Ένα πολύ μικρό ποσοστό είχε εργασθεί στο παρελθόν.

Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά προέρχονται από οικογένειες που και στην περίπτωση που δεν ήταν διαλυμένες τυπικά, στην ουσία παρουσίαζαν σημαντικά προβλήματα (αλκοολισμός, προαγωγή, πορνεία, κακοποιήσεις, βιασμοί, αιμομιξία, σωματεμπορία, ψυχασθένεια).

Αυτές οι οικογένειες είναι συνήθως πολυμελείς με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ασχολούνται κυρίως με χειρονακτικά επαγγέλματα ή είναι υποαπασχολούμενοι και έχουν χαμηλά εισοδήματα. Τα χαρακτηριστικά αυτά συντελούν στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος επί το πλείστον αδιάφορου ή αυστηρού.

Λόγους εγκλεισμού αποτελούν κυρίως η αλητεία, οι κλοπές και οι διαφυγές από το σπίτι.

Ο χρόνος που βρίσκονταν στο ίδρυμα τα παιδιά κατά το διάστημα που έγινε η έρευνα κυμαίνονταν από 7 ημέρες έως 15 μήνες.

Σαν κυριώτερα αίτια εκδήλωσης της αντικοινωνικής τους συμπεριφοράς αναφέρθηκαν το αδιάφορο ή υπερβολικά αυστηρό οικογενειακό περιβάλλον, οι κακές συνναστροφές, η έλλειψη επικοινωνίας και το κλειστό, κοινωνικό περιβάλλον με τη «στενή» νοοτροπία της επαρχίας (ερ. 1-11).

Σαν πιο ζωτικός χώρος του ιδρύματος θεωρείται από τους έγκλειστους ο **θάλαμος** μια και εκεί περνάνε τις περισσότερες ώρες της ημέρας τους και τις πολύ προσωπικές τους στιγμές, γι' αυτό το λόγο και θα έπρεπε να είναι ο πιο φροντισμένος χώρος.

Υπάρχουν 6 θάλαμοι, χώρος αρκετός για το μικρό αριθμό των παιδιών που φιλοξενείται αυτή τη στιγμή στο ίδρυμα (το ότι χρησιμοποιούνται μόνο δύο θάλαμοι είναι επιλογή των παιδιών).

Οι θάλαμοι αερίζονται και φωτίζονται κανονικά, αλλά παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις ως προς τον εξοπλισμό.

Η **ατομική υγιεινή** αποτελεί έντονο πρόβλημα, που εντοπίζεται τόσο στους χώρους (φθορές, κακή λειτουργία εγκαταστάσεων, έλλειψη καθαριότητας), όσο και στην παροχή των ειδών υγιεινής (η προμήθειά τους γίνεται μια φορά την εβδομάδα από τον προσωπικό λογαριασμό των παιδιών).

Το **προαύλιο** χρησιμοποιείται από τους έγκλειστους χωρίς κανένα χρονικό περιορισμό και παρ' όλο που είναι ο πιο φροντισμένος χώρος του ιδρύματος δεν χρησιμοποιείται δημιουργικά. Ίσως αυτό να οφείλεται στην έλλειψη χώρων άθλησης.

Οι **χώροι ψυχαγωγίας** είναι ψυχροί, αδιαμόρφωτοι και δεν χρησιμοποιούνται σχεδόν ποτέ. Εκφράστηκε η επιθυμία να διαμορφωθούν και να βελτιωθούν από τους ίδιους τους έγκλειστους με σκοπό να τους χρησιμοποιούν όπως και όποτε αυτοί θέλουν.

Η **ψυχαγωγία** είναι μηδαμινή, μια και δεν διοργανώνονται εκδηλώσεις, αλλά και όταν σπάνια οργανώνονται δεν συμμετέχουν στην διοργάνωσή τους οι ίδιοι οι

έγκλειστοι. Εκφράστηκε ιδιαίτερη προτίμηση για προβολή ταινιών, μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις και party.

Οι ίδιοι οι έγκλειστοι φροντίζουν για τη διατήρηση και καλή λειτουργία των χώρων που χρησιμοποιούν. Έτσι η όλη δομή των χώρων του ιδρύματος και η κακή τους κατάσταση δεν εξασφαλίζουν άνετες συνθήκες διαβίωσης (ερ. 12-27).

Το συσσίτιο είναι ικανοποιητικό ως προς τον αριθμό των γευμάτων (πρωινό, δεκατιανό, γεύμα, απογευματινό, δείπνο) την ποσότητα και την ποιότητα, αλλά εκφράζονται παράπονα για την καθαριότητα και τον τρόπο παρασκευής. Υπάρχει πρόταση για δημιουργία καντίνας μέσα στο ίδρυμα (ερ. 28).

Η εντός του ιδρύματος παρεχόμενη περίθαλψη δεν είναι ικανοποιητική. Άλλωστε η ύπαρξη ενός και μόνο γιατρού δεν μπορεί να εξασφαλίσει κάτι τέτοιο (ερ. 29).

Ο εγκλεισμός και κύρια η περίοδος της προσαρμογής αποτελούν τη χειρότερη φάση για τα παιδιά μετά την πράξη.

Στην ομαλή προσαρμογή τους έπαιξαν σημαντικό ρόλο τόσο η συμβολή του προσωπικού, όσο και η φιλική διάθεση και η αλληλεγγύη των ήδη εγκλειστών (ερ. 30-31).

Αντί του αναμορφωτικού μέτρου της εισαγωγής σε ίδρυμα θα προτιμούσαν το μέτρο της επιμέλειας από ειδικούς επιμελητές (ερ. 32).

Οι μεταξύ τους σχέσεις είναι αρμονικές εκτός από μικρές συγκρούσεις, που θεωρούνται όμως πολύ φυσικές.

Πολλές φορές δημιουργούνται ομάδες με συνέπεια την εμφάνιση αντιθέσεων ή και συγκρούσεων μεταξύ τους. Αυτό όμως δεν αποκλείει την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών και ειλικρινών φιλικών σχέσεων, που αποδίδεται στην ύπαρξη κοινών βιωμάτων και ενός γενικότερου κοινού προβληματισμού.

Πολλές φορές αυτές οι σχέσεις συνεχίζονται και μετά την απόλυση και προτιμώνται από τις πριν τον εγκλεισμό εξωιδρυματικές σχέσεις (ερ. 33-41).

Το προσωπικό αποτελείται επί το κλείστον από γυναίκες στων οποίων τη συμπεριφορά μπορεί κανείς να διακρίνει κατανόηση, ειλικρίνεια και επεικία.

Εξάιρεση αποτελεί εκείνη των παιδονόμων, που χαρακτηρίζεται από αυταρχικότητα, έλλειψη κατανόησης και άμετρες εξουσιαστικές τάσεις. Γι' αυτό σαν ουσιαστική χαρακτηρίζεται μόνο η προσφορά των κοινωνικών λειτουργών και της ψυχολόγου (ερ. 42-44).

Οι σχέσεις με τους γονείς σε μερικές μεν περιπτώσεις παρέμειναν οι ίδιες με τον εγκλεισμό σε άλλες δε ή βελτιώθηκαν ή οξύνθηκαν.

Το επισκεπτήριο επιτρέπεται μόνο στους γονείς ή στους πολύ στενούς συγγενείς με τη συγκατάθεση των γονέων χωρίς κανένα χρονικό περιορισμό.

Όλοι θα ήθελαν συχνό επισκεπτήριο, πράγμα που δεν προσκρούει στον κανονισμό του ιδρύματος, αλλά στην απόσταση (τα περισσότερα παιδιά είναι από επαρχία) και στο οικονομικό (πολύ φτωχές οικογένειες).

Τονίσθηκε όμως κάτι επιπλέον, όπως το να επιτραπεί το επισκεπτήριο σε φίλους με τους οποίους ίσως θα μπορούν να έχουν μια ουσιαστικότερη επαφή.

Πολλές φορές το επισκεπτήριο είναι από παθητικό έως αρνητικό από τη μια μεριά, γιατί οι γονείς δεν μπορούν να συμμετάσχουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος των παιδιών και από την άλλη γιατί τα ίδια τα παιδιά συχνά αμφισβητούν τη δυνατότητά τους για παρέμβαση ή και τον ίδιο τους το ρόλο.

Πολλές φορές οι γονείς τραγικοποιούν και το πιο ασήμαντο πρόβλημα δίνοντας τέτοιες διαστάσεις που επιδρούν αρνητικά στο αναμορφωτικό έργο.

Η αλληλογραφία επιτρέπεται, αλλά λογοκρίνεται από το προσωπικό (κοινων. λειτουργούς) (ερ. 45-52).

Υπάρχει κανονισμός στο ίδρυμα, που λειτουργεί σε άλλες μεν περιπτώσεις τυπικά σε άλλες δε ουσιαστικά. Τα σημεία που θα έπρεπε να αναμορφωθούν έχουν σχέση με την ελευθερία και το επισκεπτήριο.

Οι υποχρεώσεις που έχουν οι έγκλειστοι μέσα στο ίδρυμα είναι αντιστρόφως ανάλογες προς τα δικαιώματα, που είναι σχεδόν ανύπαρκτα.

Η έκφραση παραπόνων γίνεται μόνον μέσα στα πλαίσια της ομάδας (ερ. 53-54).

Η διακίνηση ναρκωτικών θεωρείται εύκολη από τους έγκλειστους και μπορεί να επιτευχθεί με πολλούς τρόπους (ερ. 55).

Το ποσοστό διαφυγής είναι μεγάλο. Η διαφυγή μπορεί να γίνει στους περιπάτους, στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται η ημιελευθερία, ή και ακόμα μέσα από το ίδρυμα παρά τα μέτρα φύλαξης (ψηλός μανδρότοιχος, κλειδωμένη είσοδος με μόνιμο φύλακα). Ένα μικρό ποσοστό διαφυγής θα μπορούσε να αποφευχθεί, αν εκλείπανε τα προκλητικά μέτρα ασφαλείας και αστυνόμευσης (ερ. 56).

Οι προσωπικές τους σχέσεις, όταν υπάρχουν ελέγχονται από το προσωπικό, συνήθως όμως δεν μπορούν να διατηρηθούν μετά τον εγκλεισμό. Το επισκεπτήριο, όταν πρόκειται για προσωπικές σχέσεις επιτρέπεται μόνο στην περίπτωση «υπόσχες γάμου» (ερ. 57).

Δεν υπάρχει διάθεση για χόμπι και στην περίπτωση που υπάρχει δεν μπορεί να ικανοποιηθεί μέσα στο ίδρυμα (μηχανάκια, ηλεκτρονικά κ.λπ.).

Δεν διαβάζουν βιβλία ή εφημερίδες αν και έχουν τη δυνατότητα, αλλά μόνο έντυπα «λαϊκής» κατανάλωσης (NTOMINO, FANTAZIO, APAEKIN, KOMIKS κ.λπ.).

Η τηλεόραση αποτελεί το κύριο μέσο ψυχαγωγίας τους, αλλά και εκεί δεν γίνεται επιλογή προγραμμάτων προβληματισμού. (ερ. 58-61).

Εκδηλώθηκε έντονο ενδιαφέρον για την δημιουργία επιμορφωτικών προγραμμάτων με σύγχρονα θέματα κοινωνικού προβληματισμού βλέποντάς τα σαν τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας με την πραγματικότητα και τον έξω κόσμο (ερ. 62).

Τα εργαστήρια που λειτουργούν στο ίδρυμα δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον για παρακολούθηση και δεν παρέχουν τις προϋποθέσεις για μια επαγγελματική αποκατάσταση. Υπάρχουν προτάσεις για απασχολήσεις, που όμως μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο εξωιδρυματικά (ερ. 63).

Δεν υπάρχει έντονος προβληματισμός για τη μελλοντική τους πορεία. Πιστεύουν όμως, ότι μια επαγγελματική αποκατάσταση λύνοντάς τους ένα μεγάλο μέρος των προβλημάτων τους, θα τους προφύλασσε παράλληλα από την υποτροπή (ερ. 64).

Σαν μεγαλύτερα προβλήματα μετά την απόλυση θεωρούνται ο στιγματισμός και τα επακόλουθά του όπως η ανεργία και η απόρριψη από το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον (ερ. 65-66).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΙΔΡΥΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Α. ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ:

Το Ίδρυμα αγωγής ανηλικών αρρένων βρίσκεται στον Κορυδαλλό κοντά στο Ψυχιατρείο των φυλακών.

Η ανοικοδόμηση του κτιρίου, όπου στεγάζεται, άρχισε το 1900 και οι εργασίες περατώθηκαν σταδιακά το 1930. Το ίδρυμα στεγάσθηκε εκεί από το 1923 έως το 1981 (προηγουμένως είχε φιλοξενηθεί στη Σύρο και στο Εμπειρίκειο). Το 1981 εξαιτίας των σεισμών το επαγγελματικής εκπαίδευσης μεταφέρθηκε δίπλα στις γυναικείες φυλακές (Λεωφ. Λαμπράκη και Σολωμού) σε ξεχωριστό χώρο που χρησιμοποιούνταν σαν προσωρινή στέγη φιλοξενίας των αποφυλακιζομένων γυναικών, που είχαν εκτίσει μακροχρόνιες ποινές. Το δε στοιχειώδους εκπαίδευσης στα Καμίνια φιλοξενούμενο της Εταιρίας Προστασίας Ανηλικών Παιδιών.

Ο χώρος που είχε παραχωρηθεί από τις Γυναικείες φυλακές, είχε κριθεί εντελώς ακατάλληλος και χαρακτηριζόταν σαν «ΝΤΑΧΑΟΥ» δεδομένου ότι σε 100 παιδιά αναλογούσε χώρος 410 τ.μ. (προαύλιο, θάλαμοι, τραπεζαρία κ.λπ.).

Το Φεβρουάριο-Μάρτιο 1985 το ίδρυμα μεταφέρεται πάλι στο παλαιό κτίριο, αφού αυτό ήδη είχε αναπαλαιωθεί με δαπάνη 1 δις. 200.000.000 δρχ.

Η μεταφορά αυτή επιστεύθηκε εξαιτίας της διεκδίκησης του χώρου από το Δήμο Κορυδαλλού.

Η συνολική έκταση του χώρου είναι 30 στρεμ. υποτυπωδώς περιφραγμένη και με είσοδο που παραμένει όλη την ημέρα ανοικτή, πράγμα που αμβλύνει την ιδρυματική εικόνα, επιτρέπει την επικοινωνία με το εξωτερικό περιβάλλον και μειώνει το ποσοστό διαφυγής.

Το προαύλιο παρά τη μεγάλη έκτασή του παραμένει ανεκμετάλλευτο, με υποτυπώδεις χώρους άθλησης και πράσινου. Βρίσκεται όμως υπό παράδοση υλικοτεχνική μελέτη του Υπουργείου Γεωργίας για διαμόρφωση χώρου πράσινου.

Μέρος του συνολικού χώρου καλύπτεται από το εργαστήριο και το κυρίως κτίριο, που στεγάζει όλους τους χώρους των τροφίμων και τις διοικητικές υπηρεσίες.

Εξ αιτίας του μικρού αριθμού των παιδιών και της έλλειψης κατάλληλου εξοπλισμού τα εργαστήρια επί το πλείστον δεν λειτουργούν, αλλά παρέχονται μόνο γενικές γνώσεις σε ατομικό κύρια επίπεδο, όπως υδραυλικής, ηλεκτρολογίας, ξυλουργικής, οικοδομικής. Βέβαια υπάρχει η σχετική υποδομή για τη λειτουργία των εργαστηρίων: τυπογραφείου, συνεργείου αυτοκινήτων, ηλεκτρολογείου και ξυλουργείου.

Το κυρίως κτίριο λόγω της πρόσφατης ανακαίνισής του βρίσκεται σε αρκετά καλή κατάσταση. Είναι ευάερο, ευήλιο, φρεσκοβαμμένο με έντονα χαρούμενα χρώματα, αρκετά καθαρό, περιποιημένο και εξοπλισμένο στο μέτρο του δυνατού.

Μεγάλη αντίφαση, που ταυτόχρονα χαλάει την γενική εικόνα, είναι η ύπαρξη κιγκλιδωμάτων στα παράθυρα τη στιγμή που η είσοδος παραμένει ανοικτή και οι τρόφιμοι κυκλοφορούν ελεύθερα. Αυτό βέβαια θεωρείται από το προσωπικό σαν απαραίτητο μέτρο ασφαλείας κυρίως για τη νύχτα.

Στο ισόγειο του κτιρίου βρίσκονται οι διοικητικές υπηρεσίες, το μαγειρείο και η τραπεζαρία. Όλοι οι χώροι, φροντισμένοι και καθαροί.

Στον πρώτο όροφο βρίσκονται οι θάλαμοι, οι αίθουσες ψυχαγωγίας, οι χώροι ατομικής υγιεινής και τα ιατρεία, η αίθουσα μουσικής και η αίθουσα κατασκευών χειροτεχνίας. Ο χώρος αυτός προορίζεται για τη στέγαση και του στοιχειώδους εκπαίδευσης, το οποίο όμως δεν λειτουργεί λόγω έλλειψης παιδιών.

Οι θάλαμοι και οι χώροι ατομικής υγιεινής είναι καθαροί και εξοπλισμένοι με μοντέρνο υλικό (η ανανέωση της επίπλωσης των θαλάμων έγινε στο διάστημα που γινόταν η έρευνα στο ίδρυμα).

Η αίθουσα ψυχαγωγίας: Έχει την υποδομή να λειτουργήσει σωστά αν εξοπλισθεί και διακοσμηθεί κατάλληλα.

Οι χώροι των ιατρειών παραμένουν κενοί και δεν υπάρχουν γιατροί μια και τα διάφορα περιστατικά αντιμετωπίζονται στο Νοσοκομείο Κρατουμένων του Κορυδαλλού.

Γενικές παρατηρήσεις: Από την παραπάνω έκθεση είναι φανερό, ότι οι χώροι του ιδρύματος πληρούν όλες σχεδόν τις απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε με μικρή μόνον παρέμβαση, να επιτευχθούν όροι άνετης διαβίωσης.

Β. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Οι κλάδοι του προσωπικού στο Ίδρυμα Αγωγής Αρρένων είναι:

- I. Διοικητικός (Δ/ντής-Γραμματεία-Λογιστήριο).
- II. Κοινωνικών λειτουργιών (μεικτός με των φυλακών).
- III. Καθηγητών (μουσικός).
- IV. Ψυχολόγων (1).
- V. Υγειονομικός (1 νοσοκόμα 2 φορές την εβδομάδα).
- VI. Διοικητικός Μ.Ε. (ενιαίος με των φυλακών)-Παιδονόμοι.
- VII. Διδασκάλων επαγγελματικής εκπαίδευσης (1).
- VIII. Τυπογράφων (1).
- IX. Ιερέων (δεν υπάρχει).
- X. Βοηθητικού προσωπικού (ψαπιοφύλακες, κλητήρες, καθαρίστριες).
- XI. Διδ/λων βοηθών επαγ/κής εκπαίδευσης.
- XII. Τεχνουργών (οικοδόμος, υδραυλικός, ηλεκτρολόγος).

Σημ.: Οι αρμοδιότητες κάθε κλάδου έχουν αναλυθεί στην έκθεση για το προσωπικό του Ιδρύματος Θηλέων.

Παρακάτω εκτίθεται μια αντιπροσωπευτική εικόνα για την κρατούσα κατάσταση, όπως αυτή σχηματίστηκε μέσα από τις συνεντεύξεις ενός δείγματος απ' όλους τους κλάδους του προσωπικού.

Υποστηρίχθηκε λοιπόν ότι:

Τα παιδιά που φθάνουν στο ίδρυμα προέρχονται κύρια από μεγάλα αστικά κέντρα και χαμηλές κοινωνικοοικονομικές τάξεις.

Τα αίτια παρακμής του θεσμού των ιδρυμάτων είναι:

- α) ο μικρός αριθμός των παιδιών.
- β) η προχωρημένη ηλικία τους, όταν αυτά φθάνουν στο ίδρυμα (ηλικία στην οποία ήδη έχουν διαμορφώσει προσωπικότητα).
- γ) η μη τήρηση ενός ενιαίου αναμορφωτικού προγράμματος.

- δ) η εμπειρική μόνον αντιμετώπιση των περιπτώσεων.
- ε) ο μη διαχωρισμός των παιδιών κατά ηλικία και κατά περίπτωση (μωσαϊκό παιδιών).
- στ) η εφαρμογή του αναχρονιστικού ν. 2724/1940, για τη λειτουργία των ιδρυμάτων.
- ζ) η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ προσωπικού-παιδιών και των κλάδων του προσωπικού μεταξύ τους.
- η) οι μεταρρυθμίσεις που γίνονται χωρίς να ληφθεί υπόψη η γνώμη των ανθρώπων που ζουν από κοντά την κατάσταση των ιδρυμάτων και
- θ) η αδιαφορία της πολιτείας για μια ουσιαστική παρέμβαση σ' αυτούς τους χώρους.

Ο χώρος παρά τη μεγάλη έκτασή του δεν έχει λειτουργικότητα. Είναι αναγκαία η διαμόρφωση των χώρων άθλησης και των χώρων ψυχαγωγίας, όπως και η πρόσληψη ενός γυμναστή.

Έντονο πρόβλημα αποτελεί η νωθρότητα και η αποδιοργάνωση των παιδιών, πράγμα που μπορεί να αντιμετωπισθεί με τη δημιουργία προγραμμάτων απασχόλησης και ψυχαγωγίας. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονται παράλληλα η σωστή κάλυψη του ελεύθερου χρόνου τους, η εκτόνωση ενός μέρους της ενεργητικότητάς τους και η μείωση του ποσοστού διαφυγής.

Τα υπάρχοντα εργαστήρια υπολειπονται και δεν δίνουν καμία επαγγελματική κατεύθυνση. Θα πρέπει να αντικατασταθούν με νέα, εκσυγχρονισμένα, που θα δίνουν τα εφόδια, ώστε μετά την απόλυση και σε συνεργασία με τον Ο.Α.Ε.Δ. να εξασφαλίζεται επαγγελματική αποκατάσταση. Τα εργαστήρια που μπορούν να λειτουργήσουν είναι: χειροτεχνίας, αγγειοπλαστικής, ξυλογλυπτικής και συνεργείο αυτοκινήτων.

Τα παιδιά που συμμετέχουν στα εργαστήρια αμείβονται με 40 δρχ. ημερησίως, ποσό που δε μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για δραστηριοποίηση και να προκαλέσει κέφι για δουλειά. Επιβάλλεται έτσι η σωστή οργάνωση έστω και των υπάρχοντων εργαστηρίων, δεδομένου ότι η εργασιοθεραπεία συνοδευόμενη από οικονομικά κίνητρα και στελέχωση με ειδικούς εκπαιδευτές μπορεί να επιτελέσει αναμορφωτικό έργο.

Δεν λειτουργεί στο ίδρυμα σχολείο και θα ήταν ίσως άτοπο να λειτουργήσει, μια και τα παιδιά δεν εκδηλώνουν διάθεση για κάτι τέτοιο. Αντίθετα υπάρχει κλίση στα τεχνικά επαγγέλματα, πράγμα που συντείνει στην αναγκαιότητα ίδρυσης μιας επαγγελματικής σχολής. Παλαιότερα λειτουργούσε στο ίδρυμα αδιαβάθμητη τεχνική σχολή με ειδικευση, η οποία όμως καταργήθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης με το νόμο για εννεαετή υποχρεωτική εκπαίδευση.

Το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού δεν διαθέτει τα κατάλληλα προσόντα (εκπαίδευση, ειδικευση, ευαισθησία) για την άσκηση του λειτουργήματός του. Δεν υπάρχει συνεργασία μεταξύ των κλάδων του προσωπικού, έτσι που ο καθένας δουλεύει ανεξάρτητα, στεγνά και τυποποιημένα.

Πάσχουν από ευθυνοφοβία, φυγοπονία, αρχομανία, υπάρχουν ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ τους, δεν έχουν σαφή γνώση των καθηκόντων τους και συχνά εξ αιτίας και των βιωμάτων τους εκτονώνουν τα προσωπικά τους προβλήματα στα παιδιά.

Μελανό επίσης σημείο της σύνθεσης του προσωπικού αποτελεί το ότι ένα μέρος του προέρχεται από τις φυλακές, με δυσμενή μετάθεση.

Θεωρείται επιτακτική η ανάγκη της στελέχωσης του προσωπικού με σύγχρονους επιστημονικούς κλάδους και νέους ανθρώπους.

Σημαντικό βήμα για τη βελτίωση του προσωπικού και των εγκλείστων θα αποτελούσε η δημιουργία επιμορφωτικών σεμιναρίων υποχρεωτικού χαρακτήρα.

Για μια ουσιαστική βελτίωση θα πρέπει να γίνουν θεσμικές αλλαγές, που να εξυπηρετούν την πρόληψη.

Στα πλαίσια δε της άσκησης μιας κοινωνικής πολιτικής μπορούν να ιδρυθούν συμβουλευτικοί σταθμοί στους Δήμους για τις οικογένειες.

Ακόμα να επεκταθούν οι υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων σε όλη την Ελλάδα και να υπάρχουν ειδικευμένοι δικαστές ανηλίκων.

Είναι απαράδεκτο να μεταφέρονται οι ανήλικοι με «κλούβα» και χειροπέδες και να κρατούνται στους ίδιους χώρους κράτησης με τους ενήλικες στα αστυνομικά τμήματα. Έτσι στα πλαίσια μιας πολιτικής πρόληψης διαφαίνεται η ανάγκη ύπαρξης ειδικευμένης αστυνομίας, που θα ασχολείται αποκλειστικά με τη παραβατικότητα των ανηλίκων.

Έχει διαπιστωθεί, ότι είναι θετική η προσφορά της ομάδας στο ίδρυμα αγωγής θηλέων και θα έπρεπε κάτι ανάλογο να δημιουργηθεί και εδώ. Βέβαια υπάρχει η αντίδραση ενός μέρους του προσωπικού και κύρια της ψυχολόγου, που είναι και η πλέον αρμόδια για τη δημιουργία της, σχετικά με την αναγκαιότητα ύπαρξής της.

Θα έπρεπε το ίδρυμα να είναι στελεχωμένο με γιατρούς (παθολόγο, ψυχίατρο, οδοντίατρο), έτσι που να μη χρειάζεται τουλάχιστον τα πιο απλά περιστατικά, να μεταφέρονται στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού.

Τα παιδιά των ιδρυμάτων δεν διαφέρουν σε τίποτα από τα έξω παιδιά. Υπάρχει όμως και εδώ η αντίθετη άποψη αυτή της ψυχολόγου, σύμφωνα με την οποία «τα παιδιά αυτά είναι ψυχοπαθητικές προσωπικότητες και το μέλλον τους είναι προδιαγραμμένο. Όλα καταλήγουν στο Σ.Κ.Α. ...»

Η καλή συμπεριφορά κερδίζει τα παιδιά ενώ η αυστηρή πειθαρχία και η άσκηση βίας τα ωθούν σε σπασμωδικές και βίαιες αντιδράσεις.

Παρόλα αυτά θα πρέπει να επισείεται η απειλή κάποιας κύρωσης ήπιας μορφής, όπως π.χ. η στέρηση μιας εξόδου.

Παλαιότερα από πρόκληση και μόνο του χώρου υπήρχε μεγάλο ποσοστό διαφυγής, που έφθανε το 60%. Τώρα το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί στο 15% και μπορεί να μηδενισθεί με τη βελτίωση των όρων διαβίωσης (δημιουργία κινήτρων για εργασία, βελτίωση υλικοτεχνικής υποδομής κ.λπ.).

Το ποσοστό υποτροπής είναι μεγάλο για δυο κύρια λόγους:

- α) την κακή λειτουργία των ιδρυμάτων (ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης, κακή μεταχείριση, μη παροχή εκπαίδευσης).
- β) η έλλειψη προϋποθέσεων για επανακοινωνικοποίηση μετά την απόλυση.

Όποιες όμως προϋποθέσεις κι αν πληρούν τα ιδρύματα δεν θα παύσουν να αποτελούν χώρους εχθρικούς για τον ανήλικο, μια και στην πιο ιδανική τους μορφή θα διατηρούν τον ιδρυματικό τους χαρακτήρα. Γι αυτό το κοινοβιακό σύστημα θα έπρεπε να αντικατασταθεί με κάποιο άλλο, όπως το οικογενειακό, όπου η ύπαρξη γονεϊκού προτύπου και η αίσθηση του οικογενειακού περιβάλλοντος μπορούν να διαπλάσουν σωστότερους χαρακτήρες και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για μια ομαλή εξέλιξη.

Σημ.: Το μοντέλο αυτό ήδη εφαρμόζεται από το Δ/ντή του ιδρύματος με επιτυχία με δική του ομάδα παιδιών σε αγρόκτημα στη Μάνδρα Αττικής.

Παρατήρηση: Το ίδρυμα αυτό παρουσιάζει μια διαφορετική εικόνα ως προς το προσωπικό, από εκείνη του θηλέων.

Δεν υπάρχει ούτε μια *minimum* συνεργασία μεταξύ έστω των επιστημονικών κλάδων του προσωπικού, αλλά παρατηρείται έντονη χαλάρωση, με αποτέλεσμα η προσφορά εργασίας να επαφίεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία και μόνο.

Γ. ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΙ

Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας, το ίδρυμα φιλοξενούσε οκτώ παιδιά, των οποίων ο συνολικός αριθμός περιελήφθηκε στο δείγμα.

Η ηλικία τους κυμαίνεται από 15-19 ετών και προέρχονται κύρια από μεγάλα αστικά κέντρα. Επτά από τους οκτώ έχουν περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους σε ιδρύματα.

Το μέσο μορφωτικό τους επίπεδο είναι το απολυτήριο του Δημοτικού. Τα περισσότερα παιδιά είχαν εργασθεί στο παρελθόν σε χειρωνακτικές κυρίως εργασίες και είτε δεν έχουν γνωρίσει καθόλου οικογένεια είτε προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες με πολύ χαμηλό μορφωτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Το περιβάλλον τους δε, χαρακτηρίστηκε σαν αδιάφορο.

Τα παιδιά βρίσκονται στο ίδρυμα για κλοπές, αλητεία, διαφυγές, ναρκωτικά και ο χρόνος εγκλεισμού κυμαίνεται από 2 μήνες μέχρι 3,5 χρόνια. (Τα μεγάλα χρονικά διαστήματα εγκλεισμού, που παρατηρήθηκαν εδώ, οφείλονται στις συνεχείς επανεισαγωγές λόγω υποτροπής ή διαφυγών).

Οι αιτίες, που οδήγησαν τα παιδιά στην παραβατική πράξη είναι κύρια, η απουσία οικογενειακού προτύπου, η ένδεια, καθώς και η επίδραση του «ιδρυματισμού» (στέγες, ορφανοτροφεία, κ.λπ. χώρων όπου μεγάλωσαν) (ερωτ. 1-11).

Ζωτικότερος χώρος είναι το προαύλιο, το οποίο όμως χρειάζεται ορισμένες βελτιώσεις, όπως διαμόρφωση χώρων πράσινου (κήπος) και χώρων άθλησης.

Η κατάσταση των θαλάμων είναι ικανοποιητική. Αερίζονται και φωτίζονται κανονικά και ο χώρος τους επαρκεί για τα λίγα παιδιά, που βρίσκονται αυτή τη στιγμή στο ίδρυμα.

Σε κάθε θάλαμο δεν μένουν περισσότερα από τρία παιδιά. Τα έπιπλα είναι όμορφα καινούργια και νεανικά (πράσινου χρώματος), ο ψατισμός όμως είναι παλιός, φθαρμένος και ανεπαρκής. Ικανοποιητική επίσης είναι η κατάσταση των χώρων από άποψη εγκαταστάσεων και καθαριότητας. Αντίθετα τα είδη ατομικής υγιεινής δεν παρέχονται επαρκώς (ένα χαρτί τουαλέτας κάθε τρεις μέρες σε κάθε θάλαμο).

Οι χώροι ψυχαγωγίας ενώ είναι φρεσκοβαμμένοι, παραμένουν κενοί και δεν χρησιμοποιούνται. Η ψυχαγωγία είναι ανύπαρκτη, αλλά υπάρχει έντονη επιθυμία για διοργάνωση εκδηλώσεων τόσο μέσα όσο και έξω από το ίδρυμα με συμμετοχή έξω-ιδρυματικών ομάδων. Προτείνεται ακόμη να εξοπλισθεί η αίθουσα ψυχαγωγίας με έγχρωμη τηλεόραση, video, ηλεκτρονικά και επιτραπέζια παιχνίδια και με στερεοφωνικό συγκρότημα.

Οι ίδιοι οι έγκλειστοι φροντίζουν για την διατήρηση της καθαριότητας και την τάξη των χώρων τους.

Γενικά ο χώρος έχει την υποδομή, ώστε με μικρή μόνο παρέμβαση να καταστεί λειτουργικός (ερωτ. 12-27).

Το συσσίτιο που παρέχεται στο ίδρυμα είναι αρκετά ικανοποιητικό σαν ποσότητα και ποιότητα. Δεν υπάρχει ανάγκη λειτουργίας καντίνας, μια και οι ίδιοι έχουν τη δυνατότητα να προμηθεύονται απ' έξω ό,τι χρειάζονται (ερωτ. 28).

Δεν παρέχεται κανενός είδους περίθαλψη μέσα στο ίδρυμα και όλα τα περιστατικά μεταφέρονται στο νοσοκομείο κρατούμενων Κορυδαλλού (ερωτ. 29).

Η χειρότερη φάση μετά την τέλεση της πράξης είναι ο εγκλεισμός. Στο μεταβατικό αυτό στάδιο εμφανίζεται έντονο το πρόβλημα της προσαρμογής, το οποίο και αντιμετωπίζουν συνήθως μόνοι τους ή με τη συμπαράσταση των παλαιότερων τροφίμων (ερωτ. 30-31).

Αντί του μέτρου του εγκλεισμού θα προτιμούσαν κάποια μορφή ημιελεύθερης διαβίωσης π.χ. στέγη (ερωτ. 32).

Στις σχέσεις τους παρατηρούνται έντονες συγκρούσεις, που οφείλονται κύρια στην υποψία «κρουφιανιάς». Παρόλα αυτά αναπτύσσονται ισχυρές φιλικές σχέσεις, που συχνά διατηρούνται και μετά την απόλυση. Εντοπίστηκε ακόμα, ότι συχνά συσπειρώνονται γύρω από άτομα με αρχηγικές τάσεις, παιδιά αδύναμου χαρακτήρα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ομάδων και αρχηγών (ερωτ. 33-41).

Οι σχέσεις τους με το προσωπικό είναι καλές σε γενικές γραμμές, αλλά υπάρχει έντονο κλίμα αμφισβήτησης της προσφοράς της κοινωνικής υπηρεσίας και ιδιαίτερα της ψυχολόγου, της οποίας η ύπαρξη σχεδόν αγνοείται. Αντίθετα η επικοινωνία με τους τεχνουργούς, μεγάλο μέρος των παιδονόμων και το Δ/ντή είναι ουσιαστική (ερωτ. 42-44).

Οι σχέσεις με τους γονείς τις περισσότερες φορές είναι ανύπαρκτες, αλλά και όταν υπάρχουν, γίνονται οξύτερες μετά τον εγκλεισμό.

Το επισκεπτήριο είναι ελεύθερο για τους γονείς και τους στενούς συγγενείς, ενώ δεν επιτρέπεται στους φίλους.

Η αλληλογραφία επιτρέπεται, αλλά λογοκρίνεται από την κοινωνική υπηρεσία (ερωτ. 45-52).

*Οι ερωτήσεις 53-54 δεν απαντήθηκαν.

Διακίνηση ναρκωτικών ουσιών μπορεί εύκολα να γίνει από τους εγκλειστούς με διάφορους τρόπους. Συνήθως διακινούνται χάπια (Tavor, Ardan, Valium) (ερωτ. 55).

Το ποσοστό διαφυγής είναι σημαντικό και η ύπαρξη κιγκλιδωμάτων στα παράθυρα αποτελεί πρόκληση ιδιαίτερα τη νύκτα (ερωτ. 56).

Προσωπικές σχέσεις δεν υπάρχουν (ερωτ. 57).

Δεν υπάρχει διάθεση για χόμπι ενώ εκδηλώνεται έντονο ενδιαφέρον για ηλεκτρονικά παιχνίδια και μηχανάκια.

Δεν υπάρχει ακόμα έφεση για διάβασμα αν και λειτουργεί βιβλιοθήκη. Τους ενδιαφέρουν όμως θέματα, που έχουν σχέση με τη παραψυχολογία και την επιστημονική φαντασία. Η τηλεόραση αποτελεί το κύριο μέσο ψυχαγωγίας τους (ερωτ. 58-61).

Η απομόνωση από το εξωτερικό περιβάλλον και η έλλειψη σωστής επικοινωνίας κάνει επιτακτική την ανάγκη δημιουργίας επιμορφωτικών σεμιναρίων με θέματα, που αφορούν κύρια προβλήματα νεολαίας (ερωτ. 62).

Η απασχόληση στα εργαστήρια δεν αποτελεί παρά τρόπο επικοινωνίας με τους τεχνουργούς, έτσι που η επαγγελματική κατάρτιση είναι υποτυπώδης (ερωτ. 63).

Άμεσο μελλοντικό τους στόχο αποτελεί η επαγγελματική αποκατάσταση. (Αμφισβητείται η προσφορά του Ο.Α.Ε.Δ. λόγω στιγματισμού) (ερωτ. 64).

Σαν μεγαλύτερα προβλήματα μετά την απόλυση εντοπίζονται η ανεργία και ο στιγματισμός (ερωτ. 65-66).

Σημ.: Οι παραπάνω απαντήσεις αφορούν το ερωτηματολόγιο, που επισυνάπτεται στο παράρτημα.

*...Πάει κι έρχεται, πάει κι έρχεται
με χίλια βήματα, που δεν τον οδηγούνε πουθενά.
Σε κάποιο τσιμεντένιο κόσμο,
και στο παράθυρο τα κάγκελα ν' ανθίζουν
από απελπισία.
Απάνθρωπο..., στενό..., χωρίς κανένα αύριο...*

*...Μόνος τους... δίχως ήλιο
Για να του κλέβουν ακόμα και τη σκιά του.*

*...Φυλακισμένος...
Είν' αυτός, που οι όμοιοί σας καταδίκασαν.
Στ' όνομα της ελευθερίας
απονέμοντας δικαιοσύνη...*

*Ζακ Μεσρίν
«Το ένστικτο του θανάτου»*

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ (Σ.Κ.Α.)

Α. ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Το Σ.Κ.Α. βρίσκεται στο ίδιο κτιριακό συγκρότημα με τη Δικαστική Φυλακή Κορυδαλλού και απέναντι ακριβώς από τις Γυναικείες Φυλακές.

Έχει κοινή είσοδο με τη Δικαστική φυλακή. Εκεί βρίσκεται το θυρωρείο, όπου γίνεται ο έλεγχος του επισκεπτηρίου τόσο του Σ.Κ.Α. όσο και της Δικαστικής. Περνώντας στο προαύλιο, που οδηγεί στις διοικητικές υπηρεσίες, βλέπει κανείς χώρους πράσινου, όμορφα διαμορφωμένους, και τίποτα δεν θα θύμιζε κλειστή φυλακή, εάν έλειπε η μόνιμη παρουσία των οχημάτων μεταγωγών.

Εκατέρωθεν της κεντρικής εισόδου βρίσκονται οι διοικητικές υπηρεσίες του Σ.Κ.Α. και των Δικαστικών φυλακών. Στα παράθυρα όλων των γραφείων υπάρχουν κιγκλιδώματα για λόγους ασφάλειας.

Η εσωτερική πλευρά ενός μέρους απ' τις πτέρυγες βλέπει σε μεγάλο κήπο, ιδιαίτερα φροντισμένο, που όμως καμιά σχέση δεν έχει με τον προαυλισμό των κρατουμένων, αλλά αποτελεί μόνο βιτρίνα.

Μπαίνοντας το κλειδί στην πρώτη μεγάλη σιδερόπορτα αρχίζει η επαφή με την πραγματικότητα. Με το άνοιγμα και της δεύτερης, στο τέλος του μεγάλου διαδρόμου, είναι που διαγράφεται θολά η εικόνα μιας άλλης, μικρής κοινωνίας. Περνώντας και την τρίτη, εισβάλλεις στο «μικρόκοσμο» του Σ.Κ.Α. και πέρα και από τις εσωτερικές κιγκλίδες, ζεις πια τον παλμό του.

Ανάμεσα στη δεύτερη και τη τρίτη σιδερόπορτα βρίσκεται ο χώρος του Αρχιφυλακείου σκόπιμα ίσως εκεί, μια και απομονώνεται εύκολα –κάθε φορά που χρειάζεται– από το χώρο των κρατουμένων.

Απέναντι ακριβώς από το Αρχιφυλακείο βρίσκεται η πόρτα, που οδηγεί στα πειθαρχεία («στον κήπο» στη γλώσσα των κρατουμένων), που είναι πέντε κελλιά εντελώς απομονωμένα, σκοτεινά, χωρίς καθόλου παράθυρα, όπου ένα υπερυψωμένο μέρος του τσιμεντένιου δαπέδου χρησιμοποιείται σαν κρεβάτι. Οι χώροι είναι άθλιοι και αποτελούν συχνά εστίες μόλυνσεων, μια και επαφίεται στην «ευθιξία» και μόνο του εκάστοτε φύλακα η έξοδος του κρατούμενου για τις σωματικές του ανάγκες. Το πειθαρχείο, αν και αποτελεί τη βαρύτερη μορφή τιμωρίας, χρησιμοποιείται πολύ συχνά και για ασήμαντους λόγους.

Σημ.: Η περιγραφή του χώρου των πειθαρχείων βασίστηκε κύρια στις μαρτυρίες των κρατουμένων, γιατί η δ/ση αρνήθηκε να μας επιτρέψει την επίσκεψη σ' αυτούς τους χώρους.

Ανάμεσα στην τρίτη σιδερόπορτα και την κιγκλίδα βρίσκονται δύο γραφεία, που χρησιμοποιούνται από τις κοινωνικές λειτουργούς, τις ώρες που έρχονται σε επαφή με τα παιδιά (9 π.μ. - 12 μ.) το κουρείο –αρκετά εξοπλισμένο– που διαχειρίζεται κρατούμενος, το καφενείο, το οποίο λειτουργούν δυο κρατούμενοι και το ιατρείο.

Μετά την κιγκλίδα βρίσκονται:

Η αίθουσα ψυχαγωγίας: η οποία είναι υπερβολικά μικρή για τη δυναμικότητα του Σ.Κ.Α. (120 περίπου κρατούμενοι) και για την λειτουργικότητα, που πρέπει να έχει. Ο χώρος θυμίζει μάλλον αποθήκη και καθόλου αίθουσα ψυχαγωγίας, είναι βρώμικος και παραμένει κλειστός. Είναι όμως θέμα καλής θέλησης του προσωπικού μια κάποια διαμόρφωσή του, έστω και με τα υπάρχοντα υλικά –αν και δεν τους στερούνται νέες παροχές– έτσι ώστε να υπάρξει δυνατότητα να λειτουργήσει έστω και υποτυπωδώς. Ριζικές αλλαγές δεν μπορούν να γίνουν λόγω της μεγάλης στενότητας του χώρου. Μόνη λύση θα αποτελούσε η διαμόρφωση ενός άλλου χώρου σε αίθουσα ψυχαγωγίας.

Το Μαγειρείο: Λειτουργεί με κρατούμενους, υπό την επίβλεψη ενός φύλακα. Ο χώρος του είναι μεγάλος και ο εξοπλισμός επαρκής, με μόνο πρόβλημα την έλλειψη καθαριότητας τόσο του χώρου όσο και των τροφίμων.

Η τραπεζαρία: Άνετος και ευήλιος χώρος με μεγάλα τραπέζια και πάγκους, (στους τοίχους κυριαρχούσαν επιγραφές ηθικοπλαστικού περιεχομένου). Η όλη διαμόρφωσή της ήταν έντονα ιδρυματική.

Η Εκκλησία: Χώρος, που χρησιμοποιείται για τον εκκλησιασμό των κρατουμένων κάθε Κυριακή.

Τα εργαστήρια: Απέναντι από την εκκλησία λειτουργεί το εργαστήριο της αγγειοπλαστικής με υπεύθυνο επιμορφωτή της Ν.Ε.Α.Ε. Διαθέτει όλα τα απαραίτητα εργαλεία και υλικά. Αξίζει να σημειωθεί, ότι παρά την πολύ μικρή συμμετοχή των κρατουμένων στο εργαστήριο, τα κεραμικά τους απέσπασαν το Β' βραβείο στην Ζ' Πανελλήνια Έκθεση Χειροτεχνίας Σωφρονιστικών Καταστημάτων και Ιδρυμάτων Αγωγής Ανηλίκων, που έγινε στον ΕΟΜΜΕΧ τον Ιούνιο του 1985. Στο υπόγειο λειτουργούν τα εργαστήρια ξυλογλυπτικής και ξυλουργικής και αυτά με άρτιο εξοπλισμό και υπεύθυνους επιμορφωτές της Ν.Ε.Α.Ε. Η συμμετοχή και edώείναι μικρή, αλλά η δουλειά των κρατουμένων πολύ αξιόλογη.

Υπάρχει ακόμα ένας μικρός χώρος δίπλα στο εργαστήριο Κεραμικής σαν αποθήκη ειδών πρώτης ανάγκης, που αγοράζουν οι κρατούμενοι με χρήματα από τον προσωπικό τους λογαριασμό, που υπάρχει στο λογιστήριο. Το χώρο αυτό διαχειρίζεται υπάλληλος του Σ.Κ.Α.

Στον πρώτο και δεύτερο όροφο βρίσκονται οι θάλαμοι και τα κελιά των κρατουμένων.

Θάλαμοι: Υπάρχουν 5 σε κάθε όροφο και φιλοξενούν μέχρι 13 άτομα και σε περιόδους μεγάλου δυναμικού μέχρι και 18, αριθμός υπερβολικός για τη χωρητικότητά τους, που μπορεί να καλύψει τις ανάγκες μόνο 5 ατόμων.

Βρίσκονται γενικά σε άθλια κατάσταση, από άποψη καθαριότητας, επίπλωσης (κρεβάτια παλαιά και άβολα, κομοδίνα σπασμένα), ιματισμού (στρώματα φθαρμένα, κουβέρτες και σεντόνια παλαιά και γαριασμένα). Σε κάθε θάλαμο υπάρχει μια τηλεόραση. Στα παράθυρα σεντόνια αντί για κουρτίνες και στους τοίχους φθηνές αφίσσες και φωτογραφίες. Μέσα σε κάθε θάλαμο υπάρχει μια τουαλέτα, που χωρίζεται με πόρτα, σε κακή όμως κι αυτή κατάσταση. (Τα μπάνια βρίσκονται σε ξεχωριστό χώρο και λειτουργούν δυο φορές την εβδομάδα).

Κελιά: Υπάρχουν 10 σε κάθε όροφο και φιλοξενούν από ένα έως τρία άτομα. Ο χώρος είναι μικρός, ίσως και για ένα άτομο. Η κατάστασή τους είναι πολύ χειρότερη

από εκείνη των θαλάμων. Απαράδεκτο είναι το γεγονός, ότι η τουαλέτα που βρίσκεται μέσα σε κάθε κελλί δεν έχει κανενός είδους διαχωριστικό από τον υπόλοιπο χώρο και οι κρατούμενοι χρησιμοποιούν σα διαχωριστικό μέσο σεντόνια ή κουβέρτες «μπαλώνοντας» έτσι κάπως την κατάσταση.

Ο θάλαμος και τα κελλιά έχουν σιδερένια πόρτα, που κλειδώνει και σε κάθε όροφο διαχωρίζεται ο χώρος των θαλάμων από αυτών των κελλιών με κτιγκλίδες.

*«...Ο άνθρωπος πηγαινοέρχεται
από τον
ένα τοίχο
στον άλλο
από τον
ένα τοίχο
στον άλλο τοίχο».*

Ν. Χικμέτ

Το προαύλιο: είναι πολύ μικρό εντελώς αδιαμόρφωτο και καθόλου λειτουργικό. Χρησιμοποιείται ελάχιστα από τους κρατούμενους, μια και δεν παρέχει καμιά προστασία (πέρα από ένα πολύ μικρό υπόστεγο) από την κακοκαιρία το χειμώνα και τη ζέστη το καλοκαίρι. Άλλωστε δεν προσφέρεται και για κανενός είδους δραστηριότητα.

Δεν υπάρχουν χώροι άθλησης εκτός από δυο μπασκέτες και ένα σπασμένο μονόζυγο. (Υπάρχει μια αίθουσα με βάρη –προσφορά της Υπουργού Πολιτισμού– η οποία όμως είναι πολύ μικρή και ανοίγει σπάνια).

Δεν υπάρχει ούτε «δείγμα» πράσινου, πράγμα που δικαιολογείται από το προσωπικό, για «λόγους ασφάλειας».

Ολόκληρο το συγκρότημα των φυλακών (Σ.Κ.Α. και Δικαστική) περικλείεται από ψηλό μανδρότοιχο με πυκνές φρουρές.

Β. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Η κατάταξη και η διάρθρωση του προσωπικού του Σ.Κ.Α. είναι ίδια με αυτή του προσωπικού των φυλακών.

- α) Διοικητικό (Δ/ντής, γραμματείς, λογιστές, γραφείς).
- β) Σωφρονιστικής αγωγής (Κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγος, ιερέας, καθηγητής μουσικής).
- γ) Τεχνικής εκπαίδευσης (δυο ξυλουργοί, δυο ξυλογλύπτες, μια κεραμίστρια – όλοι επιμορφωτές της Ν.Ε.Λ.Ε.).
- δ) Υγειονομικό (ένας φύλακας, που κάνει χρέη νοσοκόμου).
- ε) Προσωπικό φύλαξης (Αρχιφύλακας, Υπαρχιφύλακας, Φύλακες).

Σημ.: Τα σχετικά με την οργανική σύνθεση του προσωπικού καθώς και τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες του κάθε κλάδου προβλέπονται από τα άρθρ. 130-158 του Ελλ. Σωφρ. Κ., που επισυνάπτονται στο παράρτημα.

Το κομμάτι, που ακολουθεί περιλαμβάνει απόψεις δείγματος από το προσωπικό, ελλείπουν όμως οι απόψεις κλάδων καθοριστικής σημασίας, όπως αυτές των φυλά-

κων (αρνήθηκαν να απαντήσουν πλην του αρχιφύλακα και ενός υπαρχιφύλακα) και της ψυχολόγου (απέφυγε να δώσει συνέντευξη).

Τα παιδιά, που φθάνουν εδώ, προέρχονται κύρια από μεγάλα αστικά κέντρα και ένας μικρός αριθμός έχει περάσει από τα ιδρύματα αγωγής.

Η κακή αντιμετώπιση των προβλημάτων της εφηβείας, ένα προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον, οι παρέες, η έλλειψη στόχων, σκοπών και ιδανικών, είναι μερικώς από τις αιτίες της νεανικής παραβατικότητας.

Σαν αιτίες της κακής λειτουργίας της φυλακής -η φυλακή λειτουργεί «καλά» όταν υπάρχει πειθαρχία, απόλυτη υπακοή, αδράνεια, τιμωρία- εντοπίζονται οι: ανεπάρκεια του προσωπικού, ιδιαίτερα του φυλακτικού, η έλλειψη συνεργασίας και ο ανταγωνισμός μεταξύ των κλάδων του προσωπικού, οι «κακοί» κρατούμενοι, που διαταράσσουν τη «γαλήνη» της φυλακής με επεισόδια, εκβιαστικές απόπειρες αυτοκτονίας, χρήση ναρκωτικών ουσιών, αντίσταση προς το προσωπικό και στάσεις. (Η άποψη αυτή εκπροσωπεί το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος του προσωπικού).

Ένα μικρό όμως μέρος του προσωπικού έχοντας μια άλλη αντίληψη για την «καλή» λειτουργία της φυλακής αποδίδει σε άλλα αίτια την μη λειτουργικότητά της. Έτσι το μεγαλύτερο βάρος πέφτει στην έλλειψη κατάλληλης υλικοτεχνικής υποδομής, στον μη διαχωρισμό των κρατουμένων, στη μη αποδοτικότητα του προσωπικού, λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου ή έλλειψης εξειδίκευσης, στην ανεπαρκή στελέχωση του καταστήματος με νέους κλάδους επιστημονικού προσωπικού, στον κακό τρόπο μεταχείρισης των κρατουμένων (ξυλοδαρμοί, άδικο πειθαρχεία, στέρηση επισκεπτηρίων, έλλειψη σεβασμού της προσωπικότητας του κρατούμενου, ετικετάρισμα - Labeling), στην μη προσφορά εργασίας ή απασχόλησης, στην παντελή έλλειψη ψυχαγωγίας, στην απαγόρευση επαφής με το φιλικό τους περιβάλλον και στην τέλεια ισοπέδωση της προσωπικότητάς τους.

Από τους κλάδους του προσωπικού σημαντικότερη θεωρείται η προσφορά της κοινωνικής υπηρεσίας και των φυλάκων.

Οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι επιφορτισμένοι με δευτερεύουσας σημασίας καθήκοντα (τηλεφωνήματα κρατουμένων, έλεγχος αλληλογραφίας), έτσι ώστε να μην μπορούν να επιδοθούν στο έργο τους.

Οι φύλακες θεωρούν, ότι είναι αδικημένος κλάδος και αν και η προσφορά τους είναι σημαντική, δεν αναγνωρίζεται από τους υπόλοιπους κλάδους. (Παλεύουν για 5ή-μερο και για την κατοχύρωση του επικίνδυνου του κλάδου). Θεωρείται απαραίτητη η μόνιμη θέση ψυχολόγου (η νυν απασχολείται ταυτόχρονα στο Σ.Κ.Α., στο Ίδρυμα Αγωγής Αρρένων και στο Ψυχιατρείο Κορυδαλλού), και ψυχιάτρου.

Δεν υπάρχει ανάγκη πρόνοιας για σχολική εκπαίδευση, δεδομένου ότι τα παιδιά είναι νωθρά και «ανεπίδεκτα» και δεν θα συμμετείχαν σε κάτι τέτοιο.

Ο εμπλουτισμός ή η βελτίωση των εργαστηρίων είναι περιττή, μια και τα υπάρχοντα μπορούν κάλλιστα να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των κρατουμένων.

Οι φύλακες εκπαιδεύονται σε σχολή, που λειτουργεί στο Σ.Κ.Α. Το περίεργο όμως είναι, ότι πριν παρακολουθήσουν αυτή τη σχολή έχουν ήδη αρχίσει την άσκηση του επαγγέλματός τους. Σύμφωνα με πρόταση της διεύθυνσης η σχολή αυτή θα πρέπει να ενταχθεί στις σχολές αστυνομίας.

Στα πλαίσια ενός γενικότερου κλίματος ασυνόμειψης των κρατούμενων προτάθηκε η εγκατάσταση κλειστού κυκλώματος παρακολούθησης.

Επειδή το Σ.Κ.Α. είναι φυλακή υποδίκων, μόνο μετά την καταδίκη οι κρατούμενοι μεταφέρονται στο αγροτικό κατάστημα της Κασσαβέτειας του Βόλου ή σε ειδικά τμήματα των σωφρονιστικών καταστημάτων ενηλίκων. (Κέρκυρα, Επταπύργιο κ.λπ.). Μεταγωγές γίνονται ακόμα κάθε φορά, που κινδυνεύει «να διασαλευτεί η τάξη» της φυλακής. Παρόλο, που το Σ.Κ.Α. είναι φυλακή ανηλίκων (μέχρι τη συμπλήρωση του 21ου έτους) μπορεί να φιλοξενήσει κρατούμενους μέχρι 25 ετών σε περίπτωση, που δείχνουν καλή διαγωγή.

Το ποσοστό υποτροπής είναι αρκετά υψηλό και τείνει συνήθως προς «βαρύτερες» μορφές εγκληματικότητας, με κύριες αιτίες τη μη εκτέλεση αναμορφωτικού έργου στα σωφρονιστικά καταστήματα —«η φυλακή κατασκευάζει εγκληματίες»— την έλλειψη προϋποθέσεων μετά την αποφυλάκιση και τον στιγματισμό, εξαιτίας του οποίου δε μπορεί να επιτευχθεί και η επανακοινωνικοποίηση.

Ένα μεγάλο ποσοστό κρατουμένων είχε κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών πριν από τον εγκλεισμό κι ένα μικρότερο είχε επιχειρήσει τη χρήση και διακίνηση και μέσα στο κατάστημα. Για πολλούς, η απότομη διακοπή της ουσίας με τον εγκλεισμό, αποτέλεσε τρόπο αποτοξίνωσης.

Υπάρχει η δυνατότητα εισαγωγής ναρκωτικών ουσιών με πολλούς τρόπους (με τα τρόφιμα που έρχονται με το επισκεπτήριο, από τους ίδιους τους κρατούμενους μετά την έξοδό τους για δικαστήριο, από τον μανδρότοιχο κ.λπ.).

Η υπηρεσία εντοπίζοντας πολλούς από αυτούς τους τρόπους, προσπαθεί να «εξουδετερώσει» τη διακίνηση μέσα στο κατάστημα.

Μεγάλο μέρος του προσωπικού τάχθηκε υπέρ της δημιουργίας επιμορφωτικών σεμιναρίων για τους ίδιους, αντιδρώντας όμως στην εφαρμογή της ίδιας πρότασης για τους έγκλειστους.

Αμφισβητείται επίσης η λειτουργικότητα του ελεύθερου πανεπιστημίου.

Κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία ενός τμήματος παρατήρησης για τους νεοεισρχθέντες προκειμένου να προλαμβάνεται η διάδοση λοιμωδών, αφροδισίων, επιδημικών και άλλων ασθενειών.

Η φυλακή δεν λειτουργεί σωφρονιστικά, αλλά τιμωρητικά. Οι φύλακες από αδυναμία «αντιμετωπίζουν» τον κρατούμενο στο αρχιφυλακείο, γιατί δεν μπορούν να τον πλησιάσουν διαφορετικά.

Επιβάλλεται η αποκέντρωση των φυλακών ανηλίκων· αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη μεταφορά τους σε ανοιχτό χώρο και μη κατοικημένη περιοχή, όπου δεν θα υπάρχουν άλλες φυλακές.

Γ. ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ

Το Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κορυδαλλού είναι φυλακή για υπόδικους. Μετά την έκδοση καταδικαστικής απόφασης ο κρατούμενος πρέπει να μεταχθεί εντός πέντε το πολύ μηνών στο Αγροτικό Κατάστημα Κασσαβέτειας, ή σε περίπτωση «ατίθασων» κρατούμενων σε ειδικά τμήματα των φυλακών ενηλίκων (άρθρ. 100 παρ. 3 Ελλ. Σωφρ. Κ. & βλ. παράρτημα).

Παρατηρήθηκαν όμως και περιπτώσεις κρατουμένων, που εκτίουν ολόκληρη την ποινή τους μετά την καταδίκη, στο Σ.Κ.Α.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, το Σ.Κ.Α. είχε δύναμη 120 παιδιών. Το δείγμα μας απετέλεσαν 60 κρατούμενοι, που πάρθηκαν με αλφαβητική σειρά.

Η ηλικία τους κυμαίνεται από 14 έως 23 ετών. (Το ανώτατο όριο ηλικίας για τα Σωφρονιστικά Καταστήματα ανηλίκων είναι το 21ο έτος, αλλά σε εξαιρετικές περιπτώσεις αυτό μπορεί να φθάσει το 25ο έτος άρθρ. 20 παρ. 1 Ελλ. Σωφρ. Κ., βλ. παράρτημα).

Προέρχονται επί το πλείστον από μεγάλα αστικά κέντρα. Ικανός αριθμός έχει περάσει προηγούμενα και από άλλες φυλακές (Ναύπλιο, Χαλκίδα, Κέρκυρα, Επταπύργιο, Πάτρα, Λάρισα, Κασσαβέτεια), ή και από το Ίδρυμα Αγωγής Αρρένων.

Όλοι σχεδόν ζούσαν με τις οικογένειές τους. Το μέσο μορφωτικό επίπεδο ήταν η Β' Γυμνασίου ή και κάποια Τεχνική Σχολή. Οι περισσότεροι απασχολούνταν σε τεχνικά επαγγέλματα (υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι, τεχνίτες συνεργείων αυτοκινήτων, ψυκτικοί, επιπλοποιοί κ.λπ.).

Ανήκουν συνήθως σε οικογένειες μεσοαστικές με μέσο έως χαμηλό μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο, με όχι ιδιαίτερα προβλήματα, με αδιάφορες ή προστατευτικές σχέσεις με τα παιδιά.

Λόγους εγκλεισμού αποτελούν οι κλοπές (σε μεγάλο ποσοστό), οι ληστείες, η χρήση και διακίνηση ναρκωτικών, οι αρπαγές τσαντών, ανθρωποκτονίες, βιασμοί, λιποταξίες, απάτες).

Ο χρόνος εγκλεισμού κυμαίνονταν από 3 ημέρες έως 32 μήνες.

Το εύλωτο της εφηβείας, το εύκολο κέρδος, οι συναναστροφές και συχνά η επήρεια κάποιων τοξικών ουσιών αποτέλεσαν τα κύρια αίτια εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς (ερωτ. 1-11).

Οι θάλαμοι και τα κελλιά αποτελούν για τους κρατούμενους τους πιο ζωτικούς χώρους, μια και εκεί περνούν τις περισσότερες ώρες τους. (12 μ. - 4,30 μ.μ. και 8 μ.μ. - 8,30 π.μ.). Σε κάθε θάλαμο ζουν κατά μέσο όρο εννέα κρατούμενοι, ενώ σε κάθε κελλί δύο έως τρεις.

Ο χώρος των θαλάμων, και ιδιαίτερα κελλιών, είναι ασφυκτικά μικρός για τα άτομα που φιλοξενεί.

Αερίζονται και φωτίζονται κανονικά, αλλά κατά τα άλλα βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση. Οι τοίχοι είναι άβαφοι και βρώμικοι, τα κρεβάτια (ράντζα) παλαιά, τα στρώματα φθαρμένα, τα τζάμια των παραθύρων σπασμένα, πράγμα που αποτελεί σοβαρό πρόβλημα ιδιαίτερα το χειμώνα, που και η θέρμανση είναι ανεπαρκής (το καλοριφέρ ανάβει τρεις φορές την εβδομάδα) και οι χώροι πολύ υγροί.

Ο υγιατισμός που διατίθεται, περιορίζεται σε δυο μόνο κουβέρτες πολύ χρησιμοποιημένες και βρώμικες και έτσι οι κρατούμενοι αναγκάζονται να χρησιμοποιούν ειδή (σεντόνια, κουβέρτες) που φέρνουν απ' έξω.

Κάθε θάλαμος έχει μια τηλεόραση, όχι όμως και τα κελλιά, όπου η έλλειψή της αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για τις ατέλειωτες ώρες, που μένουν κλεισμένοι εκεί.

Οι κρατούμενοι προσπαθούν με ό,τι μπορούν να διακοσμήσουν αυτούς τους χώρους, αλλά κάθε φορά, που το προσωπικό κάνει έλεγχο («ψαχήτρη»), καταστρέφει τα πάντα, «καιοβάλλοντας» έτσι και στις ελάχιστες επιλογές, που τους έχουν απομείνει.

Σε κάθε κελλί και θάλαμο υπάρχει τουαλέτα σε κακή όμως κατάσταση με πρό-

σθετο πρόβλημα την έλλειψη διαχωριστικού από τις τουαλέτες, που βρίσκονται στα κελλιά. Τα μπάνια βρίσκονται σε ξεχωριστό χώρο και λειτουργούν δυο φορές την εβδομάδα κάθε Τρίτη και Σάββατο. Τα είδη ατομικής υγιεινής αγοράζονται από τους ίδιους τους κρατούμενους.

Το προαύλιο αν και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από 8.30-11.30 π.μ. και από 4.30-7.30 μ.μ., δεν χρησιμοποιείται, γιατί δεν προσφέρεται ούτε για ψυχαγωγία, ούτε για ανάπαυση, ούτε για αθλοπαιδιές. Θα μπορούσαν να γίνουν χώροι πράσινου, παγκάκια, και να διαμορφωθούν χώροι άθλησης (βόλεϋ, μονόζυγο, δίζυγο, στρώματα και μπάλες).

Η ψυχαγωγία είναι ανύπαρκτη και η αίθουσα ψυχαγωγίας παραμένει κλειστή. Οι ψυχαγωγικές εκδηλώσεις περιορίζονται στις τυπικές γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα.

Θα μπορούσαν να γίνονται εκδηλώσεις, όπως συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές προβολές από ομάδες, που θα έρχονται απ' έξω.

Πρέπει να ανοίξει η αίθουσα ψυχαγωγίας, αφού διαμορφωθεί και εξοπλισθεί με επιτραπέζια παιχνίδια (σκάκι, τάβλι, ντάμα, πιγκ-πογκ, στερεοφωνικό συγκρότημα, μουσικά όργανα, video και ηλεκτρονικά).

Η καθαριότητα και η συντήρηση των χώρων γίνεται αποκλειστικά από τους ίδιους τους κρατούμενους.

Σίγουρα όμως οι χώροι δεν μπορούν να εξασφαλίσουν όχι απλώς άνετες, αλλά ούτε καν ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης (ερωτ. 12-27).

Το συσσίτιο παρασκευάζεται από τους ίδιους τους κρατούμενους (ένα μάγειρα, 2 βοηθούς) και είναι ανεπαρκές ποιοτικά και ποσοτικά και δεν πληρεί τους όρους μιας σωστής διατροφής μη έχοντας πολλές φορές την στοιχειώδη έστω καθαριότητα (πράγμα, που δεν οφείλεται στους υπεύθυνους για το μαγειρείο κρατούμενους, αλλά σε γενικώτερες «παραλείψεις» των ιθυνόντων (ερωτ. 28).

Η περίθαλψη περιορίζεται στις υπηρεσίες ενός και μόνο γιατρού και ενός ψυχιάτρου. «Ο γιατρός είναι μόνο για να δίνει ασπιρίνη για όλα» και «για να δεις τον ψυχίατρο πρέπει να κάνεις απόπειρα αυτοκτονίας». Στο νοσοκομείο μεταφέρεσαι μόνο αν σε προλάβουν (ερωτ. 29).

Η στιγμή της σύλληψης και η διαδικασία, που ακολουθεί (χειροπέδες, ανάκριση, κρατητήριο, κατοποίηση στα αστυνομικά τμήματα και προβολή από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης) αποτελούν τη χειρότερη φάση μετά την πράξη (ερ. 30).

Ένας μικρός αριθμός κρατουμένων δεν μπορεί να προσαρμοστεί στο νέο τρόπο ζωής (με συνέπεια τα έντονα ψυχολογικά προβλήματα και τις απόπειρες αυτοκτονίας). Εκείνοι που καταφέρνουν να προσαρμοστούν το πετυχαίνουν μόνοι τους χωρίς τη βοήθεια κανενός (ερωτ. 31).

Όλοι σχεδόν θεωρούν τον εγκλεισμό σαν άδικο μέτρο τιμωρίας για την πράξη τους και θα προτιμούσαν κάποιο άλλο μέτρο, όπως τη χρηματική ποινή ή την αναστολή υπό δοκιμασία (ερωτ. 32).

Οι σχέσεις μεταξύ τους χαρακτηρίζονται από καχυποψία και σ' ένα μεγάλο ποσοστό δεν είναι αλληλέγγυες. Όμως σχηματίζονται ομάδες, με ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης, που συχνά έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους.

Οι περισσότεροι εκδηλώνουν την επιθυμία να αποκοπούν τόσο από το παλιότερο

φιλικό τους περιβάλλον, όσο και από το περιβάλλον που γνώρισαν στη φυλακή, παρ' όλο που δέχονται ότι μ' αυτό τους ενώνουν κοινά προβλήματα. Το ότι μερικοί κρατούμενοι έχουντάς καλές σχέσεις με το προσωπικό απολαμβάνουν ιδιαίτερα προνόμια, έχει αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις τους με τους υπόλοιπους κρατούμενους.

Συνήθως οι καινούργιοι δεν τυχαίνουν ιδιαίτερα φιλικής μεταχείρισης από τους υπόλοιπους, πράγμα που λειτουργεί αρνητικά στο δύσκολο αυτό στάδιο της προσαρμογής (ερ. 33-41).

Το προσωπικό αποτελείται αποκλειστικά από άνδρες εκτός από την κοινωνική υπηρεσία και την ψυχολόγο.

Οι σχέσεις τους με το φυλακτικό προσωπικό είναι οξυμμένες —«οι φύλακες είναι βάνδαλοι και σου φέρονται σαν να είσαι σκουπίδι»— δεν έχουν καμία επικοινωνία με τους κρατούμενους, ενθαρρύνουν τον χαφιεδισμό, παραχωρώντας προνόμια «στους δικούς τους» (καλλίτερη μεταχείριση, ελευθερία κινήσεων στους χώρους της φυλακής ακόμα και όταν αυτή κλείνει, ελεύθερη χρήση των λουτήρων, ελεύθερα επισκεπτήρια) δημιουργώντας έτσι έντονα προβλήματα σχέσεων μεταξύ των κρατουμένων.

Λύση για τα περισσότερα προβλήματα αποτελεί το πειθαρχείο και ο ξυλοδαρμός, που γίνεται από ομάδες φυλακών απομονώνοντας τον κρατούμενο στο αρχιφυλακείο.

Οι σχέσεις με τις κοινωνικές λειτουργούς είναι καλλίτερες χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι είναι θετικές, αλλά απλά αδιάφορες. Τις χρησιμοποιούν επί το πλείστον για να τους εξυπηρετούν στα τηλεφωνήματα και την αλληλογραφία τους. Γενικότερα αμφισβητείται ο ρόλος τους και αντιμετωπίζονται σαν διοικητικοί υπάλληλοι με τυπικά καθήκοντα.

Οι σχέσεις με την ψυχολόγο είναι ανύπαρκτες μια και το μεγαλύτερο ποσοστό αγνοεί και αυτή ακόμα την ύπαρξή της «η ψυχολόγος είναι φαντομάς».

Κανένας κλάδος του προσωπικού δεν μπορεί να προσφέρει αναμορφωτικό ή σωφρονιστικό έργο. Ιδιαίτερα εκτιμάται το έργο του ιερέα των φυλακών και ακόμα περισσότερο εκείνο του Αρχιμανδρίτη Νικαίας, που η προσφορά του είναι ηθική (ουσιαστική επικοινωνία με τα παιδιά, οργάνωση ψυχαγωγικών εκδηλώσεων) και υλική (ρουχισμός, τρόφιμα, τσιγάρα, βιβλία, χρήματα κ.λπ.).

Ας σημειωθεί ότι ο Αρχιμανδρίτης δεν ανήκει στο προσωπικό του Σ.Κ.Α. και παρά την σημαντική προσφορά του συχνά παρεμποδίζεται σ' αυτό του το έργο (ερ. 42-44).

Οι σχέσεις τους με τους γονείς σε γενικές γραμμές είναι καλές με συχνά επισκεπτήρια, στα οποία, εκτός από την επικοινωνία, τους δίνεται η δυνατότητα να εφοδιασθούν με είδη πρώτης ανάγκης και κύρια τρόφιμα. Το επισκεπτήριο επιτρέπεται 3 φορές την εβδομάδα κάθε Δευτέρα πρωί και Τετάρτη-Παρασκευή απόγευμα.

Η αλληλογραφία επιτρέπεται αφού όμως προηγούμενα λογοκριθεί πολύ αυστηρά από την κοινωνική υπηρεσία, τον αρχιφύλακα ή τον Διευθυντή. Είναι συχνές δε οι περιπτώσεις που παρακρατείται (ερωτ. 45-52).

Ο Σωφρονιστικός κώδικας, από τον οποίο διέπεται η λειτουργία της φυλακής είναι αναχρονιστικός και θα πρέπει ορισμένα σημεία του να αναμορφωθούν. Ο κρατούμενος έχει μόνο υποχρεώσεις και κανένα απολύτως δικαίωμα με αποτέλεσμα να έχει παράπονα, τα οποία όμως σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να εκφράσει λόγω εκφοβισμού ή απειλής δυσμενών επιπτώσεων (ερ. 53-54).

Τα αυστηρά μέτρα ελέγχου –φύλαξη και επισκεπτήριο– (απαγορεύονται πολλά φαγητά, η ζάχαρη, τα τσιγάρα), έχουν αποτρέψει τον κίνδυνο διακίνησης τον τελευταίο καιρό. Μπορεί να διαφύγει ένα μικρό ποσοστό, που κυρίως εισάγεται μέσω των φαγητών στο επισκεπτήριο ή από τη μάντρα, αλλά αυτό συμβαίνει σπάνια. Οι περισσότεροι κρατούμενοι, έχουν κάνει χρήση μιας ή περισσότερων τοξικών ουσιών στο παρελθόν (αγδαπ, χασίς, «φούντα», μαριχουάνα, ηρωίνη «παραμύθα», LSD), αλλά στη φυλακή αποτοξινώθηκαν με την απότομη διακοπή της ουσίας (ερ. 55).

Απόπειρες διαφυγής γίνονται σπάνια και συνήθως χωρίς αποτέλεσμα, εξαιτίας των ισχυρών μέτρων ασφάλειας (ψηλός μανδρότοιχος με φρουρές) (ερω. 57).

Οι προσωπικές (ετεροφυλοφιλικές) σχέσεις συνήθως δεν διατηρούνται μετά τον εγκλεισμό. Παρατηρούνται όμως ομοφυλοφιλικές σχέσεις και παλιότερα είχαν επίσης παρατηρηθεί βιασμοί μικρότερων κρατούμενων από μεγαλύτερους (ερ. 57).

Τα χόμπυ τους (κυρίως μηχανές) δεν μπορούν να ικανοποιηθούν στη φυλακή. Έτσι ασχολούνται με ό,τι είναι εφικτό (χειροτεχνίες, κεραμικά, ξυλογλυπτική) και με τα υλικά, που μπορούν να διαθέσουν. Τους αρέσουν οι κατασκευές από χάνδρες, που όμως απαγορεύονται μέσα στη φυλακή.

Το διάβασμα δεν τους ενδιαφέρει αρκετά, εκτός από έντυπα επιστημονικής φαντασίας, παραψυχολογίας και ψυχολογίας. Βλέπουν όμως τηλεόραση, μια και υπάρχει στους θαλάμους τους και αποτελεί το μοναδικό μέσο ψυχαγωγίας. Πολλές από τις «νεκρές» ώρες τους τις περνάνε «γράφοντας» (συνθηματικά από τα παράθυρα) στις κρατούμενες, που βρίσκονται ακριβώς απέναντι, στις Γυναικείες φυλακές (ερ. 58-61).

Το ελεύθερο πανεπιστήμιο δεν το παρακολουθούν, γιατί στα θέματα, που αναπτύσσονται δεν μπορούν να συμμετέχουν, είτε λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, είτε λόγω αδιαφορίας για το αντικείμενο, που θίγουν. Έχουν όμως διάθεση για συζητήσεις με άτομα έξω από τη φυλακή και ανάγκη για συνεχή ενημέρωση από τον «έξω κόσμο». Βλέπουν αναγκαία τη δημιουργία επιμορφωτικών σεμιναρίων (και για το προσωπικό, αλλά ξεχωριστά απ' τους ίδιους για να έχουν τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης) με κοινωνικά θέματα, που κυρίως αφορούν προβλήματα νεολαίας (ερ. 62).

Η συμμετοχή στα εργαστήρια είναι πολύ μικρή, επειδή αδιαφορούν για το αντικείμενό τους. Θέλουν άλλα πιο σύγχρονα, που να τους κατοχυρώνουν και επαγγελματικά και να αποτελούν και κάποιο κίνητρο (το ημερομίσθιο εδώ είναι μόνο 45 δρχ. για όποιον απασχολείται στα εργαστήρια).

Η φυλακή σίγουρα δεν τους δίνει τίποτα και σ' αυτό τον τομέα. «Μόνο κακία σου δίνει η φυλακή. Τίποτα καλό». «Εδώ είναι σχολείο. Έξω άνοιγα περίπτερα. Τώρα έμαθα ν' ανοίγω τράπεζες» (ερ. 63).

Το μόνο που τους απασχολεί μετά την απόλυση «όταν θα βγουν στην κοινωνία» είναι η επαγγελματική απασχόληση, που θα τους απέτρεπε από την υποτροπή (ερ. 64).

Η ανεργία, ο στιγματισμός και το στρατιωτικό τους είναι τα μεγαλύτερα προβλήματα, που θ' αντιμετωπίσουν μετά την αποφυλάκιση (ερ. 65).

ΜΕΡΟΣ Γ'

«Υπάρχουν προϋποθέσεις για μια καινούργια άνοιξη»

«Κατά Σαδδουκαίων» Μ. Κατσαρός

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ - ΒΕΛΤΙΩΣΗ

Μέσα από πολλαπλές προσεγγίσεις, εντυπώσεις και εμπειρίες, διαμορφώθηκαν οι ιεραρχήσεις και οι στόχοι Ι. Βραχυπρόθεσμοι*, ΙΙ. Μακροπρόθεσμοι*, των κειμένων που ακολουθούν και που οργανώνονται σε τρία βασικά μέρη:

- i) Υλικοτεχνική υποδομή.
- ii) Προσωπικό
- iii) Έγκλειστοι

* Οι προτεραιότητες διαμορφώνονται όχι υποκειμενικά, αλλά μέσα από τη σύγχρονη κοινωνική και ιδεολογική αντίληψη.

Ι. ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

i) ΥΛΙΚΟΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Ανέκαθεν η πολιτεία έδινε ιδιαίτερη σημασία στη δομή της φυλακής, επιδιώκοντας τη χειραγωγή του «εσωτερικού εχθρού» που η ίδια γεννάει. Η φυλακή δεν αποτελεί παρά ένα κομμάτι του όλου δομημένου χώρου και σαν τέτοιο θα πρέπει να διαμορφώνεται παράλληλα μ' αυτόν και με βάση τις σύγχρονες απαιτήσεις και κάποιες ιδιαίτερες μεταβλητές.

Έτσι η «συμπεριφορά» μας απέναντι σ' αυτό το χώρο πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να εξασφαλίζει κάποια βιώσιμη λειτουργία, που να παρέχει στους κρατούμενους τη δυνατότητα να κοινωνικοποιηθούν, αφού τον ιδιοποιηθούν δυναμικά και όχι παθητικά. Εξασφαλίζοντας δηλ. παροχές και όχι δίνοντας κατευθύνσεις, να τους αφήσουμε να απελευθερώσουν την εγκλωβισμένη και αλλοτριωμένη προσωπικότητά τους και να διαμορφώσουν το χώρο τους οι ίδιοι, παρεμβαίνοντας δυναμικά και καταλύοντας τον «κονσερβαρισμένο» τρόπο ζωής, που τους έχει επιβληθεί, γιατί η αισθητική του χώρου θα τους δώσει το ερέθισμα για τη δημιουργική κατανάλωσή του.

Προοπτική μας δεν είναι να «χρυσώσουμε το χάπι» ούτε να δημιουργήσουμε ένα τέλεια οργανωμένο μικρόκοσμο, αλλά μέσα σ' αυτή τη παρένθεση που λέγεται φυλακή να τους επιτρέψουμε να διατηρήσουν «το όνειρο» της εφηβικής ηλικίας πολλαπλασιάζοντας και όχι ισοπεδώνοντας τις ανησυχίες τους, μια και η στιγμή, που «ο παραβατικός» ανήλικος θα αντιμετωπίζεται μέσα στη κοινωνία, αργεί να φθάσει.

*«...Μονάχα ό,τι καλό είναι
μες τον άνθρωπο
μαραίνεται και χάνεται
εκεί πέρα...»*

*«Η μπαλλάντα της φυλακής του Ρίντιγκ»
(Ο. Wilde)*

ii) ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

Το προσωπικό αποτελώντας μέρος του κοινωνικού συνόλου δεν μπορεί παρά να έχει την αντίληψη, που κρατεί, για το έγκλημα και τον εγκληματία. Πράγμα που παράλληλα με την προσωπικότητα, την ιδεολογική τοποθέτηση, την εκπαίδευση και τη γενικότερη κουλτούρα, προσανατολίζει σε ένα τρόπο μεταχείρισης, που κάθε άλλο παρά αναμορφωτικό έργο επιτελεί. Θα πρέπει λοιπόν να ξεκινήσει μια διαδικασία θεσμικών αλλαγών, με στόχο «το ξερίζωμα» αυτής της νοοτροπίας, μια και σ' ένα τέτοιο χώρο ο στείρος ουμανισμός και η φιλανθρωπία δεν μπορεί να αποδώσει.

«Χρειάζονται πολλά, τον κόσμο για ν' αλλάξεις

*Κατανόηση της λεπτομέρειας και κατανόηση
του συνόλου.*

*Μονάχα η πραγματικότητα μπορεί να μας μάθει
πως την πραγματικότητα ν' αλλάζουμε».*

«Η απόφαση» Μ. Μπρεχτ

iii) ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΙ

Μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους από το δράστη («εγκληματία») στον ηθικό αυτουργό (κοινωνικοπολιτικό καθεστώς), θεωρούμε απαράδεκτη τη παρέμβαση στο «αποτέλεσμα» και όχι στην «αιτία». Προβάλλεται λοιπόν το αίτημα για ριζική κοινωνικοπολιτική αλλαγή ώστε να καταπολεμηθούν τα βαθύτερα αίτια της εγκληματικότητας με την εφαρμογή μιας πολιτικής πρόληψης, και όχι καταστολής, μια και λόγω της ιδιαιτερότητας των ανηλίκων είναι απαράδεκτη η κρατική παρέμβαση στην προσωπικότητά του, μέσω της απονομής δικαιοσύνης.

Η μεταχείριση θα πρέπει να γίνεται με όσο το δυνατό μικρότερη παρέμβαση του προσωπικού και με συμμετοχή των ίδιων των κρατούμενων στις επιλογές τους. Μέχρι σήμερα η αυτοδιαχείριση περιοριζόταν μόνο σε «ανώδυνους» τομείς (συντήρηση των χώρων, καθαριότητα, μαγειρεία) και όχι σε ουσιαστικούς (συνθήκες διαβίωσης υπό φυσικούς και ηθικούς όρους).

Απώτερος λοιπόν σκοπός, είναι η επέκταση και σε ουσιαστικούς τομείς, που θα έχει σαν αποτέλεσμα την άμβλυνση των σχέσεων εξουσιαστών-εξουσιαζομένων, ώστε να μειωθούν τα ποσοστά αποτυχίας, που μέχρι σήμερα έχει εμφανίσει η εφαρμογή του μοντέλου, στις χώρες, όπου πειραματίστηκε.

Σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει η μεταχείριση να ισοπεδώνει την προσωπικότητα του κρατουμένου, να τον αποσπά από τον οικογενειακό και κοινωνικό του περίγυρο, να του δημιουργεί ιδρυματικές έξεις (αδράνεια, χρήση τοξικών ουσιών, υιοθέτηση των προτύπων της υποκουλτούρας) να τον μυεί σ' ένα τρόπο ζωής, που θα τον οδηγήσει ξανά στη φυλακή (υποτροπή).

Θα ήταν προτιμώτερο η μεταχείριση να γίνεται όχι μεμονωμένα και υποχρεωτικά, αλλά εθελοντικά και σε συλλογικό επίπεδο.

Παίρνοντας σαν δεδομένο, ότι η αποστολή της πολιτείας δεν τελειώνει στην αποφυλάκιση, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη μεταστροφρονιστική μέριμνα με μέτρα κοινωνικής πολιτικής για τον αποσιγματισμό και την πρόληψη υποτροπής. Γιατί δεν μας ενδιαφέρει απλά η στείρα επανένταξη στις παραγωγικές διαδικασίες του συνό-

λου, αλλά το να δημιουργήσουμε ελεύθερους πολίτες, που να συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική εξέλιξη.

Σήμερα διαγράφεται μια κατεύθυνση για εγκατάλειψη «εκδικητικών και ανωφελών» ποινών και για υιοθέτηση άλλων μορφών προσαρμοσμένων στις σύγχρονες προοδευτικές τάσεις όπως αυτή της Probation (αναστολή υπό δοκιμασίαν) και της τοποθέτησης του ανήλικου παραβάτη υπό επίβλεψη σε μικρές ομαδικές κοινότητες ή «χωριά».

Όλων αυτών βέβαια θα πρέπει να προηγείται η διενέργεια κοινωνικών ερευνών για τη διαπίστωση των πραγματικών αναγκών.

*«Όλο κι όλο που σημαίνει η λέξη «κατάδικος»
είναι τούτο: Πρόκειται για έναν άνθρωπο
που δεν έχει δικιά του θέληση».*

*«Αναμνήσεις από το σπίτι των πεθαμένων»
(Φ. Ντοστογιέφσκυ)*

Επιμόρφωση: Άμεσο μέτρο παρέμβασης μπορεί να αποτελέσει η δημιουργία επιμορφωτικών προγραμμάτων: στους έγκλειστους για μη αποκοπή από το εξωτερικό περιβάλλον, στο προσωπικό για παρουσίαση της πραγματικής διάστασης των εννοιών «του εγκλήματος» και «του εγκληματία» σαν βασική προϋπόθεση για μια σωστή μεταχείριση, και στο οικογενειακό περιβάλλον και το κοινό για απομυθοποίηση των εννοιών εγκλήματος και εγκληματία και συνειδητοποίηση της συνυπευθυνότητας (βλ. παράρτημα «Επιμορφωτικό Πρόγραμμα»).

II. ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Επειδή οι σύγχρονες αντιλήψεις τείνουν στην αποδοχή «του δικαιώματος να είναι κανείς διαφορετικός από τους άλλους και να αποκλίνει από τα κοινωνικά πρότυπα» και παράλληλα επειδή «η μοναδική χρησιμότητα του θεσμού της φυλακής είναι η δημιουργία, με πρώτη ύλη τους κρατούμενους, μιας ελεγχόμενης ομάδας ατόμων που θα ήταν σε θέση να χρησιμεύσει ως παράδειγμα αποφυγής και συσπείρωσης για τους άλλους 'νομιμόφρονες πολίτες' (foucault)» μακροπρόθεσμο στόχο θα πρέπει να αποτελεί η κατάργηση των φυλακών.

Για όλα αυτά σίγουρα είναι αναγκαίο το προχώρημα της πρακτικής για να βρεθούν νέα κανάλια και πρακτικές.

*«Καιρός να πείτε: φτάνουν ως εδώ
τέτοιες σταγόνες στον ωκεανό»*

*«Μπαλλάντα της σταγόνας στον ωκεανό»
(Μ. Μπρεχτ)*

Βιβλιογραφία

1. J. JACQUES ROUSSEAU «The social contract».
2. K. MARX «Capital».
3. J. HOWARD «The state of prisons».
4. Ι. ΜΕΤΑΞΑΣ «Ο καθημερινός χώρος».
5. ΗΛ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ «Το εγχειρίδιο του καλού κλέφτη».
6. ΜΟΝΤΕΣΚΙΕ «Περί του Πνεύματος των Νόμων».
7. Η. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ «Ο θεσμός της φυλακής και λειτουργίες του».
8. ΗΛ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ «Η μεταχείριση του εγκληματία».
9. Ν. ΚΟΥΡΑΚΗΣ «Ποινική Καταστολή».
10. Γ. ΠΑΝΟΥΣΗ «Σωφρονιστικός Κώδιξ».
11. Α. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ «Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Μέρος Α΄».
12. Ι. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ «Ανακριτική».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Πόσο χρονών είσαι;
2. Πού έζησες το μεγαλύτερο μέρος της ζωής σου;
 - α) Περιοχή μείζονος πρωτεύουσας (Αθήνα-Πειραιάς-Συνοικίες).
 - β) Πόλη με περισσότερους από 100.000 κατοίκους.
 - γ) Πόλη με 50.000 έως 100.000 κατοίκους.
 - δ) Πόλη με 10.000 έως 50.000 κατοίκους.
 - ε) Πόλη με 3.000 έως 10.000 κατοίκους.
3. Έμενες
 - α) Με τους γονείς σου
 - β) Με συγγενείς
 - γ) Μόνος -η
 - δ) Με φίλους
 - ε) Άλλο
4. Πηγες σχολείο; – Εργαζόσουν: Αν ναι, τι δουλειά έκανες;
5. Πώς είναι οι σχέσεις των γονιών σου;
 - α) Χωρισμένοι
 - β) Καλές σχέσεις
 - γ) Ζουν μαζί αλλά συμβατικά.
6. Ποιο είναι το επάγγελμα των γονιών σου;
7. Ποιο είναι το μηνιαίο εισόδημα της οικογένειάς σου;
8. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σου;
9. Πώς χαρακτηρίζεις το περιβάλλον που μεγάλωσες;
 - α) Αυστηρό

β) Προστατευτικό

γ) Αδιάφορο

10. Ποιος είναι ο λόγος εγκλεισμού και πόσο καιρό βρίσκεσαι στο ίδρυμα-κατάστημα;
11. Ποια αίτια σε ώθησαν στην πράξη;
12. Ποιον απ' όλους τους χώρους θεωρείς πιο ζωτικό και πιστεύεις ότι θα έπρεπε να είναι περισσότερο φροντισμένος;
13. Πόσα άτομα ζείτε στο θάλαμο;
14. Πιστεύεις ότι ο χώρος είναι αρκετός για τόσα άτομα;
15. Οι θάλαμοι αερίζονται και φωτίζονται κανονικά;
16. Οι χώροι ατομικής υγιεινής σε τι κατάσταση βρίσκονται;
17. Σας παρέχουν στο Ίδρυμα τα διάφορα είδη ατομικής υγιεινής;
18. Πόσες ώρες της ημέρας μπορείτε να περάσετε στο προαύλιο;
19. Υπάρχουν εκεί χώροι άθλησης;
20. Υπάρχουν χώροι ψυχαγωγίας;
21. Είσαι ικανοποιημένος -η από τη λειτουργία των χώρων αυτών;
22. Έχουν όλοι οι εγκλειστοί το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τους χώρους αυτούς;
23. Τι εκδηλώσεις γίνονται;
24. Τι εκδηλώσεις θα ήθελες να γίνονται;
25. Συμμετέχετε εσείς στη διοργάνωση εκδηλώσεων; Αν ναι πώς;
26. Οι ίδιοι οι εγκλειστοί φροντίζουν και με ποιο τρόπο για τη διατήρηση και τη καλή λειτουργία των χώρων;
27. Πιστεύεις ότι οι χώροι εξασφαλίζουν άνετες συνθήκες διαβίωσης;
28. Το συσσίτιο είναι ικανοποιητικό; Θέλετε να βελτιωθεί; Τι προτείνετε; Υπάρχει καντίνα;
29. Πώς είναι οι συνθήκες περίθαλψης;
30. Ποια φάση της ζωής σου μετά την πράξη ήταν χειρότερη για σένα;
31. Τον πρώτο καιρό του εγκλεισμού αντιμετώπισες προβλήματα προσαρμοστικότητας στο νέο τρόπο ζωής; Αν ναι σε βοήθησαν σ' αυτό και πόσο οι παλιότεροι κρατούμενοι;
32. Θα προτιμούσες κάποιο άλλο μέτρο (ποινή) σε αντικατάσταση του εγκλεισμού;
33. Πώς είναι οι σχέσεις σου με τους συνοίκους σου-συγκρατούμενους;
34. Πώς είναι οι σχέσεις σου με τους υπόλοιπους συγκρατούμενους;
35. Οι καλύτεροί σου φίλοι είναι της ίδιας ηλικίας με σένα; Μικρότεροι; Μεγαλύτεροι;
36. Έχουν με σένα το ίδιο διάστημα εγκλεισμού; (καινούργιοι-παλιοί).
37. Μεταξύ σας υπάρχουν ομάδες και αρχηγοί;
38. Πιστεύεις ότι οι φίλοι που απέκτησες εδώ σε ικανοποιούν περισσότερο απ' τους παλιούς; Αν ναι γιατί;
39. Όταν τελειώσει ο χρόνος εγκλεισμού θα εξακολουθείς να κάνεις παρέα μαζί τους;
40. Πιστεύεις ότι υπάρχουν μεταξύ σας ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά;
41. Οι φίλοι σου έχουν τα ίδια προβλήματα με σένα;
42. Με το προσωπικό πώς είναι οι σχέσεις σου;

- Υπάρχει κατανόηση, ειλικρίνεια, επιείκεια, διάλογος, συμμετοχή στην ψυχαγωγία;
43. Ποιοι αποτελούν το προσωπικό; Με ποιους έχεις καλύτερες σχέσεις με τις γυναίκες ή τους άνδρες;
 44. Ποια κατηγορία από το προσωπικό κρίνεις ότι έχει ουσιαστικότερη προσφορά; (Κοινωνικοί λειτουργοί, Φύλακες-Παιδονόμοι, Ψυχολόγοι).
 45. Τι σχέσεις έχεις τώρα με τους γονείς σου;
 46. Οι σχέσεις σας άλλαξαν μετά τον εγκλεισμό;
 47. Θέλεις να έρχονται να σε επισκέπτονται;
 48. Πότε έχει επισκεπτήριο;
 49. Οι γονείς σου έρχονται όποτε επιτρέπεται ή υπάρχουν φορές που επιτρέπεται και δεν έρχονται; Για ποιο λόγο;
 50. Τι λένε όταν έρχονται;
 51. Πώς βλέπουν το πρόβλημά σου οι δικοί σου;
 52. Οι υπόλοιποι συγγενείς σου και οι φίλοι σου έρχονται να σε δουν; Σου γράφουν; Επιτρέπεται η αλληλογραφία;
 53. Υπάρχει εδώ κανονισμός λειτουργίας; Είναι τυπικός ή ουσιαστικός; Ποια σημεία του κρίνεις ότι πρέπει να αναμορφωθούν;
 54. Τι υποχρεώσεις έχεις εδώ και τι δικαιώματα; Πώς μπορείς να εκφράσεις τα παράπονά σου;
 55. Διακινούνται εδώ ναρκωτικά; Αν ναι με ποιο τρόπο;
 56. Υπάρχει ποσοστό απόδρασης; Και πώς θα μπορούσε να αποφευχθεί;
 57. Έχεις διατηρήσει τις προσωπικές σου σχέσεις;
 58. Έχεις χόμπυ; Αν ναι ποιο; Μπορείς να το ικανοποιήσεις εδώ;
 59. Τι έντυπα διαβάζεις; (Εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία). Μπορείς να διαβάξεις ό,τι εσύ θέλεις;
 60. Υπάρχει βιβλιοθήκη; Αν ναι τι βιβλία έχει;
 61. Παρακολουθείτε τηλεόραση; Αν ναι, ποια προγράμματα;
 62. Κρίνεις ότι θα πρέπει να γίνουν επιμορφωτικά προγράμματα και τι περιεχομένου;
 63. Έχεις μάθει κάτι εδώ μέσα, που νομίζεις ότι θα σου φανεί χρήσιμο όταν θα βγεις όσο αφορά την επαγγελματική σου αποκατάσταση;
 64. Τι σχεδιάζεις να κάνεις όταν βγεις από δω; Θα συνεχίσεις τις σπουδές σου; Θα εργασθείς;
 65. Ποιο πιστεύεις ότι θα είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα που θα αντιμετωπίσεις όταν θα βγεις;
 66. Νομίζεις ότι ο εγκλεισμός θα έχει στιγματικές επιπτώσεις μετά την απόλυσή σου;

3. Απόρριψη του στυγνού επαγγελματισμού με υιοθέτηση της αντίληψης της άσκησης λειτουργήματος.
4. Ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας, ειλικρίνειας, εμπιστοσύνης στις σχέσεις μεταξύ τους και με τους εγκλείστους.
5. Αποφυγή εξουσιαστικών τάσεων.

ΣΚΟΠΟΣ

Βελτίωση συνθηκών συμβίωσης προσωπικού-εγκλείστων.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ

συλλογική επιμόρφωση

ΣΤΟΧΟΣ

Συνειδητοποίηση της συνυπευθυνότητας για το πέρασμα στην παρεκκλίνουσα και εγκληματική συμπεριφορά, με βάση το γεγονός ότι η οικογένεια είναι το κατ' εξοχή σημείο αναφοράς της επίσημης περιθωριοποίησης και ο «καθρέφτης» της κοινωνίας.

ΣΚΟΠΟΙ

1. Συνεισφορά στο σωφρονισμό και την ομαλή κοινωνική επανένταξη του εγκλείστου.
2. Μη απόρριψη του παρεκκλίνοντος μέλους της οικογένειας, και αποδοχή του ως μη «ασθενούς».

ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ Β' ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ ΚΟΙΝΟ

συλλογική επιμόρφωση

ΣΤΟΧΟΙ

1. Παρουσίαση των εννοιών του εγκλήματος, του εγκληματία, του σωφρονιστικού συστήματος και του ποινικού νόμου.
2. Συνειδητοποίηση της συνυπευθυνότητας για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη.
3. Συνειδητοποίηση του ότι η βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος αφορά όλους.

ΣΚΟΠΟΙ

1. Αποφυγή στιγματιστικών διαδικασιών.
2. Δημιουργία κατάλληλου κλίματος για την ομαλή επανακοινωνικοποίηση μετά την έκτιση ποινής (π.χ. ευκαιρίες εργασίας, δημιουργίας προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων,).
3. Έμφαση στον τομέα της πρόληψης.
4. Αποποινικοποίηση ορισμένων πράξεων.

ΦΥΛΑΚΕΣ
ΤΟΜΕΙΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΚΡΑΤΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

(μελέτη - ανάλυση - συμπεράσματα)

1. Υλικοτεχνική υποδομή: χώροι, εξοπλισμός, εγκαταστάσεις.
2. Μεταχείριση-σωφρονισμός: Μελέτη του κρατούντος σωφρονιστικού συστήματος –μεικτού–, αποδοτικότητα, κοινωνική αντίδραση, περιθωριοποίηση, υποτροπή, επανακοινωνικοποίηση.
3. Προσωπικό: Κατηγορίες, μορφωτικό επίπεδο, ειδίκευση-καταλληλότητα.
4. Εγκλειστοί
 - α. Σχέσεις μεταξύ τους
 - i. Κώδικας φυλακής
 - ii. Διοικητικές ρυθμίσεις
 - β. Σχέσεις με το προσωπικό
 - γ. Σχέσεις με το οικογενειακό, συγγενικό και φιλικό περιβάλλον.
 - i. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού
 - ii. Μετά από αυτόν.
 - δ. Στάση απέναντι στην εξουσία-ρυθμιστικούς κανόνες.
 - i. Αγωγή
 - ii. Πειθαρχεία
 - iii. Εκπαίδευση
 - iv. Εργασία
 - v. Υγεία
 - vi. Επισκεπτήριο - αλληλογραφία
 - vii. Ψυχαγωγία
 - viii. Πνευματική καλλιέργεια.
 - ε. Συνθήκες διαβίωσης
 - i. από άποψη φυσικών όρων
 - ii. από άποψη ηθικών όρων.

ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής (κελιά, χώροι υγιεινής, χώροι ψυχαγωγίας, κ.λπ.) και των φυσικών όρων διαβίωσης (ατομική καθαριότητα, ιατρική παρακολούθηση, διατροφή, διασφάλιση υγιεινής διαβίωσης, σωματική αγωγή).
2. Βελτίωση ηθικών όρων διαβίωσης (συμπεριφορά προσωπικού προς τους καταδικούς. Επικοινωνία των καταδικών με πρόσωπα έξω από τη φυλακή, ψυχαγωγία).
3. Επιμόρφωση προσωπικού (ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο και τη θέση στην ιεραρχία του σωφρονιστικού μηχανισμού).
4. Επιμόρφωση εγκλείστων (προγράμματα κοινωνικής προσαρμογής).
5. Μελέτη εφαρμογής υποκατάστατων της στερητικής της ελευθερίας ποινής (Probation).

ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Εφαρμογή σωφρονιστικών μέτρων με γνώμονα την εξυπηρέτηση του σωφρονιστικού χαρακτήρα της ποινής.
2. Κατάργηση των φυλακών και των σωφρονιστικών καταστημάτων τουλάχιστον με τη σημερινή τους μορφή.
3. Στελέχωση των νέου τύπου ιδρυμάτων με ειδικευμένο προσωπικό (εγκληματολόγοι, ψυχολόγοι, γιατροί, ψυχαναλυτές, εκπαιδευτικοί).
4. Εφαρμογή υποκαταστάτων της στερητικής της ελευθερίας ποινής.
 - i. Μεταχείριση σε ανοιχτό περιβάλλον
 - ii. Μεταχείριση σε ελεύθερο περιβάλλον (Community Service).

Συντμήσεις

α.ν.	= αναγκαστικός νόμος
άρθρ.	= άρθρο
εδ.	= εδάφιο
Ελλ. Σωφρ. Κ.	= Ελληνικός σωφρονιστικός κώδικας
ν.	= νόμος
ν.δ.	= νομοθετικό διάταγμα
NoB	= νομικό βήμα
π.δ.	= προεδρικό διάταγμα
π.κ.	= ποινικός κώδικας

NIKOS PANAYOTOPOULOS

CRITIQUE DE LA RAISON CRIMINOLOGIQUE

NIKOS PANAYOTOPOULOS

CRITIQUE DE LA RAISON CRIMINOLOGIQUE*

«Le doute vient après la croyance»

L. Wittgenstein

«Il faut donc que le savoir s'accompagne d'un égal oubli du savoir. Le non-savoir n'est pas une ignorance mais un acte difficile de dépassement de la connaissance»

Jean Lescure: Lapique¹

La sociologie d'aujourd'hui est pleine de fausses dichotomies. Ces oppositions, étant des divisions réelles du champ sociologique, sont tout à fait fictives et en même temps dangereuses parce qu'elles conduisent à des mutilations. De toutes les oppositions qui divisent artificiellement la science sociale, la plus fondamentale et la plus ruineuse est celle qui s'établit entre le subjectivisme et l'objectivisme.² Le fait même que cette division renaisse sans cesse sous des formes à peine renouvelées et sous des vocables différents, comme par exemple dans le domaine de la sociologie de la délinquance entre passage à l'acte et réaction sociale,³ suffirait à témoigner que les modes

* Communication présentée à Besançon au Centre de Recherche sur la déviance et la criminalité le 16.1.1988. (Une parenthèse sur les concepts en -isme - est ici nécessaire. La plupart de ces concepts aussi bien dans l'histoire de l'art ou de la philosophie que dans la théorie politique sont des concepts historiques qui, inventés pour les besoins de telle polémique, donc dans un contexte historique bien précis, sont utilisés en dehors et au-delà de ces contextes, et se trouvent ainsi investis d'une valeur transhistorique. Ceci s'applique à l'usage un peu sauvage que je vais faire ici de toute une série de concepts en -isme -.)

1. in G. Bachelard: La poétique de l'espace, PUF, 1954, p. 15.

2. «...la théorie sociologique de la connaissance est, jusqu'ici, presque exclusivement fondée sur des représentations de sociétés, sur des idéologies politiques ou sociales, sans jamais se demander comment et dans quelles conditions peut exister une connaissance non idéologique, scientifique, des lois régissant nature et société.» N. Elias: Qu'est-ce que la sociologie, Pandora/Des Sociétés, p. 60. C'est pour dire avec C. de Montlibert «que cette orientation résulte d'un certain état de développement de la discipline qui est à rechercher dans la situation sociale des sociologues (aussi bien dans les caractéristiques de leurs fonctions que dans leurs trajectoires et dans leurs liaisons avec leurs commanditaires et leurs publics). Il n'y a pas d'épistémologie possible sans analyse sociologique des conditions sociales de la production des catégories et concepts du champ scientifique considéré. Les sociologues ne peuvent se soustraire à l'analyse de leur propre domaine à moins de faire preuve d'une cécité remarquable à l'égard d'eux-mêmes»

C. de Montlibert: La professionnalisation de la sociologie et ses limites. in R.F.S. n° 23, 1982, p. 37-53, p. 37.

3. Cette distinction a quelque chose de fictif. Il s'agit comme dirait Max Weber d'un guide pour la construction des hypothèses, une fiction cohérente à laquelle l'action est comparée et mesurée.

de connaissance qu'elle distingue sont également indispensables à une science du monde social qui ne peut se réduire ni à une phénoménologie sociale ni à une physique sociale. Pour dépasser l'antagonisme qui oppose ces deux modes de connaissance tout en conservant les acquis de chacun d'eux – pratique qui ne doit pas aller sans une ligne théorique qui permet d'échapper au pur et simple éclectisme – il faut expliciter les présupposés qu'ils ont en commun en tant que modes de connaissance savants également opposés au mode de connaissance pratique qui est au principe de l'expérience ordinaire du monde social. C'est dire avec Mauss que «ces méthodes et ces notions ne sont légitimes que si elles sont employées toutes ensemble».⁴

L'objectivisme, qui se donne pour objet d'établir des régularités objectives indépendantes de consciences et de volontés individuelles, introduit une discontinuité tranchée entre la connaissance savante et la connaissance ordinaire rejetant à l'état de «rationalisations» de «prénotions» ou «d'idéologies», les représentations plus ou moins explicites dont elle s'arme.

C'est ainsi que Marx considère que «pas plus que le droit, le crime, c'est-à-dire la lutte de l'individu isolé contre l'état de choses en vigueur, ne résulte du simple bon plaisir. Il est au contraire soumis aux mêmes conditions que la domination existante. Pour voir dans le crime la simple violation du droit et de la loi, il faut l'imagination fantasque qui fait voir dans le droit et la loi la domination d'une volonté autonome».⁵ Dans la même logique, à la fois objective et relativiste, Durkheim définit le crime de l'extérieur et par rapport à l'état de la conscience collective de la société considérée.⁶ C'est ainsi que Mauss affirme «qu'il faut admettre l'existence de certains états sociaux, tout à fait différents des états purement individuels, qui conditionnent (...) la criminalité».⁷

Rabattue sur la criminogénèse, l'inspiration objectiviste conduit la criminologie classique à s'interroger sur les raisons qui conduisaient certains à passer à l'acte criminel, donc sur les différences entre ceux-ci et les abstinants. Certes la réponse avancée s'est modifiée au cours des époques mais la question essentielle a consisté à rechercher le siège de cette différence dans la personne du délinquant en parlant d'abord de constitution bio-anthropologique, puis de personnalité dont les traits étaient considérés, selon les écoles, comme innés ou comme acquis relativement labiles. Puis le projecteur s'est déplacé de la personne du délinquant à ses conditions de vie: il était dès lors considéré comme différent, non plus en soi, mais en tant que cas social. L'application à la criminologie de grands paradigmes sociologiques classiques – théorie du milieu avec les disciples de Park, apprentissage culturel, conflit de culture, anomie (durkheimienne, puis fonctionnaliste) – s'est constamment opérée dans une telle perspective.

Et tout cela formait un ensemble socialement très puissant qui pourrait faire croi-

4. M. Mauss. Les civilisations, éléments et formes, Oeuvre 2: Représentations collectives et diversité des civilisations, Minuit, 1969, p. 468.

5. K. Marx: L'idéologie allemande Ed. 1982, p. 182.

6. E. Durkheim: Les règles de la méthode sociologique, PUF, 1937 et De la division du travail social, PUF, 7me ed., 1960. Pour une analyse plus détaillée de l'approche de Marx et de Durkheim voir N. Panagiotopoulos: Le crime: Fait anormal et sa valeur épistémologique, U.S.H.S., 1986.

7. M. Mauss: Essais de sociologie, Minuit, 1969, p. 14.

re à l'existence d'un «paradigme» comme dans la science de la nature.⁸ Ici intervient ce que P. Bourdieu appelle «l'effet-Gershenkron». Les sciences sociales doivent un grand nombre de leurs caractéristiques et de leurs difficultés au fait qu'elles sont nées bien après les autres, de sorte que, par exemple, elles peuvent utiliser consciemment ou inconsciemment le modèle des sciences plus avancées pour simuler la scientificité. Ainsi sous «l'effet de fermeture» de fausses rigueurs de la méthodologie positiviste, cette sociologie nous a offert sous le nom de méthodologie scientifique une représentation idéologique de la manière légitime de faire la science qui correspond à rien de réel dans la pratique scientifique.

Pour rompre avec un objet préconstruit, il ne suffit pas d'opposer l'étude statistique à l'analyse de cas individuels. En neutralisant principalement les relations, variables selon le contexte, des déviants de la population dont ils sont issus et d'où ils sont «tirés», et/ou en traitant la criminalité comme une entité homogène et invariable, abstraction faite de toutes les formes voisines, qui permettent d'en éclairer la genèse et l'évolution, cette approche adopte une sorte d'éclectisme dans l'explication qui fait couple avec le substantialisme.

S'il semble légitime de poser que, pour une grande part, leur rapport à l'objet a commandé leur vision de l'objet ou, plus exactement, que leur posture de spécialistes de l'*aitia*, de sources et des origines, les a portés à se situer dans la logique mythique des «origines» et du premier «commencement», cette approche peut faire surgir, au moins objectivement, les conditions particulières, c'est-à-dire les conditions de socialisation et les formes de régulation qui définissent les conditions de possibilité et d'apparition des «ratés» de socialisation – ce qui était rare d'ailleurs essentiellement parce que sous les effets d'une tendance à la spécialisation qu'exalte le modèle positiviste, par une espèce de suspicion à l'égard de toute ambition générale, perçue comme un vestige de l'ambition globalisante de la philosophie, la sociologie de la déviance et de la délinquance, étant dissociée de la sociologie de l'éducation, admettait, par exemple, l'hypothèse d'une socialisation uniforme et créait la problématisation de la sous-culture délinquante comme l'a montré Chamboredon.⁹

Mais si ce paradigme peut objectiver les risques d'apparition des comportements déviants par rapport aux normes dominantes et aux règles instaurées par la normativité pénale, il reste qu'il ne prend nullement en compte ce qui est inscrit dans la distance et l'extériorité par rapport à l'expérience première qui est à la fois la condition et le produit des opérations d'objectivation: de la même manière que la psychopathologie a oublié d'intégrer dans la construction de son objet le processus de constitution de la population étudiée et de l'individu, comme nous a montré l'histoire de la Folie, ce paradigme, oubliant que les qualités substantielles des déviants ou même de leur milieu ne peuvent constituer le principe d'explication d'un phénomène qui tient à la relation entre les déviants et le groupe qui les remarque et les sanctionne, et le champ de la justice pénale qui constitue la définition sociale des déviants, s'interdit

8. Malgré ses efforts pour la bonne présentation de l'usage des concepts, il se réduit à un radotage scolaire, voir par exemple R. K. Merton: *Éléments de théorie et de méthode sociologique*, Plon, 1965.

9. J. C. Chamboredon: *La délinquance juvénile: essais de construction d'objet*, R. F. S., 1971, XII.

d'analyser les conditions de la production et du fonctionnement du sens du jeu social, du sens du jeu pénal qui permet de vivre comme allant de soi le sens objectivé dans les institutions. «Ce que je veux dire c'est que les groupes sociaux créent la déviance en instituant des normes dont la transgression constitue la déviance en appliquant ces normes sur certains individus et en les étiquetant comme des déviants. De ce point de vue, la déviance n'est pas une qualité de l'acte commis par une personne mais plutôt une conséquence de l'application par des autres des normes et des sanctions à un «transgresseur». Le déviant est celui auquel cette étiquette a été appliquée avec succès et le comportement déviant est celui auquel la collectivité attache cette étiquette».¹⁰

C'est parce que le sens vécu du jeu pénal fait partie de la réalité qu'observe le chercheur qu'il faut accepter l'effort des interactionnistes de rompre avec cette représentation substantialiste, en mettant d'abord en question le présupposé de l'homogénéité de la population des délinquants livrée à l'analyse sociologique¹¹ et en analysant tout ce que doit la production de la définition et de la représentation officielle de la criminalité aux institutions constitutives du champ de la justice pénale¹². Mais ces analyses accordent une attention exclusive aux réactions à la déviance et tendent à réduire le rapport aux institutions à l'interaction avec les agents de ces institutions en oubliant tout ce que doit cette interaction au lieu socialement défini où se déroulent et le rapport social à ce processus et la position des différentes classes par rapport au système de la justice pénale.

Ce «couple épistémologique» parfait, comme dirait Bachelard, a pris au cours des années '70 la forme d'une criminologie radicale et d'une criminologie de la réaction sociale post-interactionniste.

En pensant en termes d'«instances», ce qui doit son succès social presque inévitable au fait qu'elles permettent de mobiliser à des fins classificatoires et apparemment explicatives toute la symbolique rassurante de l'architecture, structure, donc infrastructure et superstructure, comme dirait P. Bourdieu, les criminologues radicaux veulent montrer que les vraies causes de la délinquance résident au coeur même des contradictions internes du capitalisme. «La production de la délinquance implique l'étude de la totalité des processus par lesquels la structure sociale crée une population délinquante, aussi bien que l'étude de la création des catégories sociales définissant la délinquance que l'étude des processus d'étiquetage»¹³. En essayant de déduire

10. H. Becker: *Outsiders*, A-M. Metaille, 1985, p. 196.

11. «Notre but essentiel est d'expliquer les statistiques sur le comportement délinquantiel (...). Ainsi l'explication concerne les mécanismes même par lesquels ces statistiques sont établies, c'est-à-dire la définition, la classification et l'archivage des comportements comme délinquantiels» J.I. Kitsuse et A. Cicourel: *A note on the use of official statistics Social Problems*, 1963, XI, p. 131-139, ici p. 135, voir aussi, pour une critique de l'idéologie scientifique qui justifiait la pratique de ramassage de «données» empiriques, Berelson, Steiner: *Human Behaviour. An inventory of Scientific Findings* 1964.

12. «En effet, sociologiquement, la pierre angulaire dans l'étude de la délinquance est l'entourage social, plutôt que la personne individuelle, parce que c'est l'entourage qui décidera si un acte deviendra un cas visible de délinquance». I.K. ERIKSON: *Notes on the sociology of deviance* N.Y. ColumbiaUn. Press, 1938 et aussi E.H. Lemert: *Human deviance problems and social control*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall, 1967, p. 41-42: «...le contrôle social qui conduit à la délinquance est également plausible et constitue un prérequis plus riche pour l'étude de la délinquance dans la société moderne.»

13. Spitzer. St.: *Toward a marxian theory of deviance Social problems*, 1975, XXII, p. 638-651, ici p. 640, voir aussi R. Quinney: *The problem of crime*, N.Y. Dodd, Mead, 1970.

les actions et les interactions de la structure, de faire l'économie de l'observation des pratiques et d'identifier la recherche à la lecture de discours officiels, on tombe dans l'erreur théoriciiste qui consiste à traiter les groupes sur les papiers comme des groupes «réels», à conclure de l'homogénéité objective des conditions, des conditionnements, qui découle de l'identité de position dans l'espace social. Sans parler de leur contribution à la reproduction de la fausse dichotomie *théorie/empirie* parce qu'on oublie que «l'image théorique d'un complexe événementiel s'est développée parallèlement à la méthode de recherche, sous la pression d'une interdépendance fonctionnelle»¹⁴ – il suffit de remarquer que ces criminologues ont joué le rôle de censeur qui fait un usage répressif ou castrateur de la référence à l'empirie – ni de leur mode de connaissance instrumentaliste qui conçoit par exemple le droit comme un reflet ou un outil au service des dominants, il reste que ce courant a contribué à la modification de la manière légitime de percevoir le rapport de forces manifesté par la distribution des objets particuliers d'étude, en mettant par exemple l'accent plutôt sur le *power crime* (délinquance politique, des affaires écologiques etc.) que sur le *street crime*, sans oublier qu'il a ouvert les axes pour une sociologie de la criminologie en explicitant les conflits qui entravent l'exercice de la liberté intellectuelle, par exemple celle des chercheurs en criminologie¹⁵.

Sous les effets de détermination, à la fois fondamentaux et inaperçus, qui sont inhérents à une posture intellectuelle particulière¹⁶, l'école post-interactionniste demeure sur un registre plus instrumental qui privilégie l'étude concrète de modalités de l'intervention pénale. Cet accent instrumental qui, s'accompagnant encore d'un effort de critique des données qui s'applique particulièrement aux données administratives préconstituées qu'utilisent fréquemment en analyse seconde les criminologues, est le plus souvent placé sur la recherche des inégalités et des discriminations qui recéleraient cette intervention pénale et s'accomplit dans la tentative de construire la normativité pénale comme objet par excellence de la criminologie.

En réduisant, la délinquance au jugement de délinquance porté par l'institution par paradoxe nominaliste, qui peut conduire par exemple à la thèse du complot répressif ourdi contre les déviants des classes populaires, ces chercheurs – parce qu'ils sont enfermés dans l'alternative entre crime en soi et crime en tant qu'incrimination

14. N. Elias: *Qu'est-ce-que la sociologie?* op. cit., p. 65.

15. Dans le cas de la criminologie, il y a lieu de dire, avec C. Castoriadis que «la recherche scientifique est devenue une entreprise engageant des capitaux considérables, un personnel nombreux, (...) une organisation bureaucratique qui incorpore une irrationalité profonde et s'épuise à résoudre d'une main les problèmes qu'elle crée avec cent autres» *Les carrefours du labyrinthe*, Seuil, 1978, p. 215.

16. Une analyse du champ de la criminologie montrerait sans doute tout ce que doit ce courant, entre autres, au capital de formation juridique dont disposent ces chercheurs. Cette analyse s'inscrit dans une histoire sociale de la criminologie qui nous permettra de voir les conditions sociales qui ont permis la production de son objet et qui reste à faire. A titre d'exemple on peut citer l'interrogation de R. Castel à propos de l'accentuation de la problématisation du contrôle social, dont le père fondateur est E. Durkheim, dans les années '76. Pour Castel, le contrôle social a servi d'acte de baptême pour la rencontre d'une posture théorique et d'une attitude militante: «recontre entre un courant de critique épistémologico-institutionnelle (...) et un mouvement social qui a instrumentalisé les apports de cette critique «académique» en les simplifiant dans le contexte spontano - libertaire des luttes anti - institutionnelles et anti-professionnelles de la fin des années '60 et au début des années '70». R. Castel: *Emergence, apogée et mise à la retraite d'un schéma de totalisation du social: le contrôle social*, inedit, p. 4.

– conçoivent une criminologie qui «tend actuellement à se refaçonner comme étude d'une normativité particulière, la normativité pénale. Ce faisant elle prend place dans un secteur de sciences de la société, qu'on nomme parfois sciences sociales de la déviance et qui sont, en fait, des sciences du contrôle social»¹⁷.

En son état actuel, la sociologie de la délinquance est une science d'ambition très large et les axes de recherche sont extrêmement divers. Ce qui ne veut pas dire qu'il faut accepter le discours de tous ceux, des méthodologues, qui, en inventant après la bataille des règles et des méthodes plus nuisibles qu'utiles, parlent de la non scientificité de la sociologie. Contre ceux qui sont «peu enclins à considérer la criminologie comme une discipline, comme science parce qu'elle ne détient ni corps conceptuel, ni corps méthodologique capables d'asseoir une telle ambition»¹⁸ mais aussi contre ceux qui, sous apparence de valoriser les prudenances modestes contre les audaces des théoriciens, demandent à l'épistémologie du ressentiment qui soutient la méthode positiviste des justifications pour dire qu'il ne faut pas faire ce qu'eux mêmes ne savent pas faire et pour imposer aux autres leurs propres limites, on peut dire avec P. Bourdieu que «toute véritable réflexion sur la pratique scientifique atteste que cette ouverture des concepts qui fait leur caractère «suggestif», donc leur capacité de produire des effets scientifiques (en faisant voir ces choses non vues, en suggérant des recherches à faire, et pas seulement des commentaires) est le propre de toute pensée scientifique en train de se faire»¹⁹.

La «crise» dont on parle aujourd'hui est la crise d'une orthodoxie et la prolifération est à notre avis un progrès vers la scientificité. Maintenant on a de nouveau affaire à un champ avec des luttes, qui ont quelque chance de devenir des luttes scientifiques, c'est-à-dire des confrontations réglées telles qu'il faut être scientifique pour y triompher. C'est à nouveau le moment de se rappeler «qu'il s'agisse de la «connaissance de nature» ou de «connaissance de la société», le mythe d'acquisition des connaissances auquel se réfère le concept de «scientifique» (et ses particularités structurelles spécifiques) ne se prête à un examen épistémologique que si l'on ne voit en lui qu'une étape transitoire, introduisant une nouvelle phase dans l'évolution de l'acquisition des connaissances humaines».²⁰

Si le combat pour connaître scientifiquement la réalité doit presque toujours commencer par une lutte contre les mots parce que le monde est le lieu de luttes à propos de mots qui doivent leur gravité au fait que les mots font, pour une grande part, les choses, notre analyse doit nous détourner «de ces partis pris qui nous poussent à croire que les faits doivent être conformes à certaines images qui fleurissent notre langage»²¹ comme «pre-délinquance» «propension à la délinquance qui accreditent l'idée qu'il existe une grande nature identique à laquelle participent tous les dé

17. P. Robert: De la criminologie de la réaction sociale à une sociologie pénale in *Année Sociologique*, vol. 31, 1981, p. 272. Il est intéressant de remarquer que ce courant n'arrive pas à tracer une ligne théorique même après une telle réduction de son objet.

18. P. Robert: De la criminologie de la réaction... op. cit. p. 270.

19. P. Bourdieu: *Choses dites*, Minuit, 1987, p. 54-55.

20. N. Elias op. cit. p. 62.

21. L. Wittgenstein: *Le cahier bleu et le cahier brun*, Gallimard, 1965, p. 89.

vians. Une sociologie de la genèse de cette représentation montrerait sans doute qu'en interprétant comme violation délibérée déterminée par les tendances profondes du «tempérament du délinquant», qu'elle soit la criminologie du XIX siècle ou la psychologie moderne, réduisant, par là, la diversité sociale, elle doit son succès au fait qu'elle légitime les normes et les lois édictées. En effet l'allure scientifique et objectiviste de ces étiologies ne doit pas tromper parce qu'il semble, comme le dit Chamboredon que «par une sorte de différenciation épistémologique subtile, le déterminisme, et parfois, à vrai dire, une forme extrême et sommaire de philosophie matérialiste soit appliquée aux classes populaires, cependant que les subtilités théoriques visant à sauver la liberté du sujet sont réservées aux comportements des classes cultivées»²². Est-ce-qu'il n'y a pas lieu ici de se rappeler, avec Durkheim ce qu'il disait à propos «de quelques formes primitives de classification», à savoir que «c'est la classification des choses par phatries et par classes matrimoniales qui fournit le moyen de découvrir la classe à laquelle appartient le sujet responsable, et peut-être ce sujet lui-même»²³.

Mais c'est aussi la problématique de la réaction sociale qui s'accorde profondément avec des fonctions sociales et il suffit de faire la sociologie de la criminologie de la réaction sociale, suggérée par la New Criminology pour montrer qu'elle contribuait au développement des forces subversives et des critiques que les formes les plus brutales de l'exploitation «économique» ont suscitées, et aussi, et peut-être surtout, à la mise au jour des effets idéologiques et pratiques des mécanismes assurant la reproduction de domination²⁴.

En passant de l'explication à la description il faut se garder d'expliquer le criminologique par du criminologique de façon à ce qu'on puisse rendre compte du phénomène en faisant l'économie des pratiques des agents de répression, souvent guidée par une philosophie spontanée de l'action humaine comme expression transparente à soi-même, d'une délibération consciente et volontaire. Il y a donc lieu dans cet état de développement de notre domaine d'étude de se rappeler que «ce ne sont pas, dit Max Weber, les rapports entre les «choses» qui constituent le principe de la délimitation des différents domaines scientifiques mais les rapports conceptuels entre problèmes»²⁵, mais aussi avec Mauss que c'est dans les domaines mal partagés que gisent les problèmes urgents.

L'ordre établi, et la distribution du capital qui en est le fondement, contribuent à

22. J.C. Chamboredon op. cit., p. 369.

23. in M. Mauss: Essais... op. cit., p. 172.

24. voir par ex. D. Charret: Crise de la Justice, crise de la loi, crise de l'Etat? in La crise de l'Etat sous la direction de N. Poulantzas, PUF, 1976. Ceci dit, seule une sorte de criticisme sociologique attaché à porter au jour des conditions pratiques et théoriques de la pensée criminologique, c'est-à-dire les intérêts plus ou moins sublimés criminologiquement, qui s'investissent dans l'exercice criminologique et son expression, pouvait donner son efficacité aux présupposés qui sont inscrits dans la posture, c'est-à-dire dans la double histoire collective et individuelle dont ils sont le produit.

25. Max Weber: Essais sur la théorie de la science, Plon, 1965, p. 146. C'est dire que les scientifiques sont les ouvriers de la preuve ce qui signifie qu'ils travaillent avant tout sur la preuve. La science progresse aussi grâce au *cognitamus* d'une communauté scientifique pour laquelle la vérité réside non dans le donné mais dans le construit. G. Bachelard, le rationalisme appliqué, Puf, 1949.

leur propre perpétuation par leur existence même, c'est-à-dire par, l'effet symbolique qu'ils exercent dès qu'ils s'affirment publiquement et officiellement et qu'ils sont par là même (mé)connus et reconnus. La science sociale du crime doit réintroduire dans sa définition complète de son objet les représentations premières de l'objet qu'elle a dû détruire d'abord pour conquérir la définition objective. «C'est (donc) bien à la croisée des chemins que doit se tenir l'épistémologie, entre le réalisme et le rationalisme»²⁶. Parce que les individus sont objectivement définis non seulement par ce qu'ils sont mais aussi par ce qu'ils sont réputés être, par un être perçu qui, même s'il dépend de leur être, ne lui est jamais totalement réductible, elle doit prendre en compte les deux espèces de propriétés qui leur sont objectivement attachées: d'un côté à travers les propriétés matérielles qui, à commencer par le corps, se laissent dénombrer et mesurer comme n'importe quelle chose du monde physique, définir les conditions de possibilité et d'apparition de comportements susceptibles d'être jugés comme déviants et de l'autre les propriétés symboliques qui s'engagent dans les luttes symboliques pour la constitution de la délinquance au cours du processus du repérage, d'instruction, de jugement et de redressement.

Mais nous ne pouvons pas dépasser cette alternative ni mesurer exactement le poids relatif de chaque mode de connaissance si on n'objective notre rapport intellectuel à l'objet, si on ne précède sous la vigilance des quantificateurs de la logique rappelant le statut épistémologique du discours savant²⁷.

L'analysé de toute analyse savante (subjectiviste autant qu'objectiviste) conduit à mettre au principe de la pratique analysée le rapport au monde du social qui est celui de l'observateur et, par là, le rapport social qui rend possible l'observation²⁸. Cela apparaît clairement dans le cas du problème classique concernant la définition du crime qui se réduit à la distinction entre crime en tant que notion ayant un contenu substantiel et crime en tant qu'incrimination, c'est-à-dire intervention de la loi pénale, ce qui est devenu l'obstacle principal à l'élaboration d'une ligne théorique.

On peut, en effet, s'étonner que la réflexion sur les rapports entre le normal et le pathologique fasse si peu de place à l'effet propre du droit.

Comme nous dit P. Bourdieu, un effet très général de l'imagination juridique est le fait que, par exemple, en prévoyant tous les cas de transgression de la règle, il contribue à les faire exister dans une fraction plus ou moins large de l'espace social et par là, par la promotion ontologique qu'elle opère en transmuant la régularité en règle, c'est-à-dire en transmuant ce qui se fait régulièrement en ce qui est de règle de faire (la normalité de fait en normalité de droit), la simple fides familiale, qui repose sur tout un travail d'entretien de la reconnaissance et du sentiment armé de tout un arsenal d'institution et de contraintes, à imposer une représentation de la normalité par rapport à laquelle toute pratique différente tend à apparaître comme deviante, anomique, voire pathologique²⁹.

26. G. Bachelard: op. cit., p. 8.

27. K. Vailinger: *The Philosophy of as if*, London, 1935 et particulièrement p. 97-100.

28. P. Bourdieu: *Le sens pratique*, Minuit, 1980, p. 49.

29. P. Bourdieu: *La force du droit* in *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, no 64, 1986, 3-19, 16-17.

Cette deviance est d'autant plus reconnue qu'elle est justifiée par un acte de médicalisation.

Mais le droit, instrument de normalisation par excellence, en tant que discours intrinsèquement puissant et assorti des moyens physiques à se faire respecter, est en mesure de «passer, avec le temps, de l'état d'orthodoxie, croyance droite explicitement énoncée, comme devoir-être, au normal, comme accomplissement de la norme qui s'abolit en tant que telle dans son accomplissement»³⁰.

La vision objectiviste ne peut conquérir la vérité objective du phénomène criminel qu'à condition de détruire ce qui est de nature à conférer au rapport à la loi, dont le principe réside dans les formes de socialisation et de régulation, et au processus de la production de la délinquance, dont le principe réside dans la distribution du capital, les apparences de la légitimité. Mais elle manque à l'objectivité en omettant d'inscrire dans la théorie du crime la vérité première³¹ contre laquelle elle s'est construite et en particulier le voile des rapports symboliques sans lesquels le rapport social au processus de production de la délinquance ne pourrait se réaliser dans sa vérité objective, telle qu'elle se livre à la fin du processus.

Autrement dit, elle oublie que la méconnaissance de la vérité de ce rapport et de son fondement fait partie intégrante de la réalité de ce rapport. Lorsque, étant appréhendés en fonction d'un système de schémas de perception et d'appréciation, dont le principe se constitue dans la pratique et qui est toujours orienté vers des fonctions pratiques, accordé aux structures objectives, un certain nombre de comportements qui sont reconnus comme déviants fonctionnent comme de propriétés symboliques, dévenant des signes de distinction (naturelle) une fois qu'ils sont enregistrés dans les classements officiels et diffusés comme tels. Les classifications et la notion même de criminel ne serait pas un enjeu de lutte aussi important si elle ne contribuait à l'existence de la criminalité, en ajoutant à l'efficacité des mécanismes objectifs qui déterminent les conditions de possibilité et d'apparition des comportements déviants et en assurant la reproduction, le renforcement que leur apporte l'accord des esprits qu'elles structurent.

Chacun des états de la criminalité n'est qu'un équilibre provisoire, un moment de la dynamique par laquelle se rompt et se restaure sans cesse l'ajustement entre les

30. P. Bourdieu: *La force...* op. cit., p. 17.

Il s'ensuit que les rapports à la loi sont objectivement définis par le degré d'incorporation de la norme légitime. Si on doit se garder d'oublier que les *habitus* sont spontanément inclinés à reconnaître toutes les expressions où ils se reconnaissent, parce qu'ils sont spontanément inclinés à les produire, il reste que l'offre juridique n'est pas sans exercer des effets réels sur les représentations parce qu'elle devient le principe d'un *habitus* cultivé; ces représentations constitutives de ce qu'on appelle le droit vécu doivent beaucoup à l'effet, plus ou moins déformé de droit codifié. On voit bien maintenant que si nul ne doute de l'évidence de la notion du crime, comme les philosophes ne doutent pas de leur doute, c'est parce que, comme on le verra, en se référant implicitement aux crimes de sang, c'est-à-dire aux valeurs ultimes qui ne sont jamais que les dispositions primaires et primitives du corps, les goûts et les dégoûts, les individus ne font qu'exclure ce qui est contre les intérêts les plus vitaux du groupe. La lecture de la sexualité et sa repression de Malinowski exerce toujours un effet de démystification salutaire. Voir aussi W. Carson: *The sociology of crime and the emergence of the criminal law*, in P. Rock and M. Mc Insoch Editors.

31. «C'est dire que le chercheur doit s'appuyer sur ce que tout le monde sait» (A. Cicourel: *La sociologie cognitive*, PUF, 1919, p. 98) parce que si on se contente seulement du moment objectiviste «... la science apparaîtra. Mais elle n'est pas apparue... notre compréhension du comportement ordinaire n'a pas augmenté, mais bien notre éloignement» G. Goffman: *La mise en scène de la vie quotidienne*, Minuit 1973.

conditions de possibilité et d'apparition des comportements déviants et les classifications incorporées et institutionnalisées.

Sans réduire les structures aux interactions ni déduire les actions et les interactions de la structure, et donc éviter de tomber dans un des paralogismes les plus funestes en sciences humaines, celui qui consiste à donner, selon le vieux mot de Marx «les choses de la logique pour la logique des choses»³², il s'agit, d'un côté de construire des structures objectives, en écartant les représentations objectives des agents, qui sont le fondement des pratiques deviantes et constituent les contraintes structurales qui pèsent sur les interactions qui se constituent au cours du repérage et du sanctionnement; mais d'un autre côté, ces représentations doivent être retenues si on veut rendre compte des luttes quotidiennes individuelles ou collectives qui visent à transformer ou conserver ces structures. C'est dire donc avec Mauss qu'il faut considérer non seulement la position juridique, mais aussi la position mythique qu'a chaque individu dans le clan³³.

Il s'agit donc de dépasser l'opposition entre les théories objectivistes qui identifient les criminels à des groupes discrets, simple population dénombrable et les théories subjectivistes qui réduisent l'ordre pénal à une sorte de classements collectifs obtenus par l'agrégation de classements individuels.

En d'autres termes, il s'agit de libérer l'épistémologie de la criminologie de l'emprise de ces approches qui réduisaient la science à un ensemble de certitudes élaborées à partir d'objets simples, il s'agit d'affirmer la nécessité de l'induction fondée sur les données d'objectivation qui se satisfont volontiers de probabilités.³⁴

«L'épistémologie moderne... est l'étude... des relations et des types de relations» disait Cassirer³⁵. «C'est en combinant ensemble des systèmes partiels et en les étayant en quelque sorte l'un sur l'autre que nous pouvons retrouver et esquisser l'image complète, qui cesse désormais de coïncider avec le seul modèle d'une intuition unifiée et totalitaire et qui prend l'aspect d'un ensemble conceptuel différencié où le mode de dépendance entre les moments singuliers est soigneusement déterminé»³⁶.

Ce mode de pensée relationnel nous permet de voir que le sujet n'est pas l'ego instantané d'une sorte de cogito singulier, mais la trace individuelle de toute une histoire collective³⁷ et par là de concevoir le monde ex analogia universi.

32. Dans le même sens va la réflexion Kantienne sur la nécessité mathématique qui s'explicite dans la distinction relative aux jugements a priori et a posteriori ou la distinction Wistgensteinne à propos de l'indicible et le dicible.

33. M. Mauss: *Parentes à plaisanteries* in *Essais...* op. cit., p. 158.

34. G. Bachelard: *La formation de l'esprit scientifique* et plus spécialement le chapitre Ch. VI. *L'épistémologie non cartésienne*. J. Vein, 1965.

35. E. Cassirer: *Essais sur l'homme*, Minuit, 1975, p. 304.

36. E. Cassirer: *Substance et fonction*, Minuit, 1977, p. 299. Les sciences, comme l'avait prévu Cournot, établissent sans cesse de nouvelles relations sans jamais entendre autre chose que des relations. Ceci dit, est-ce qu'on a besoin de rappeler avec Cassirer que «Le déterminisme exigé par la science n'est pas d'ordre métaphysique mais d'ordre méthodologique»? in *Essais...* op. cit., p. 305.

37. Seulement dans une causalité structurale et réciproque entre les différents champs de pratique, on peut comprendre les pratiques qui dépassent le modèle de la logique. Qu'on cite un exemple d'un crime commis à un village grec vers 1926. Une cadette célibataire ayant répandu le bruit qu'une aînée avait avorté d'un enfant naturel, qu'elle avait eu en l'absence de son mari émigré, l'aînée résolut de la tuer. Elle se rendit chez la célibataire avec sa propre sœur cadette, mais ce fut sa sœur cadette qui, de ses propres

Si la sociologie de la délinquance, comme toute sociologie se voit sans cesse contester le statut de science, et d'abord évidemment par tous ceux qui ont besoin des ténèbres de la méconnaissance pour exercer leur commerce symbolique, c'est parce qu'elle touche aux fondements de la violence symbolique.

Le champ de la sociologie de la délinquance, comme tout champ scientifique est, maintenant un champ de luttes où les dispositions n'ont quelques chances de trouver satisfaction que si elles peuvent mobiliser les ressources scientifiques accumulées, comme dit P. Bourdieu³⁸.

mains, égorgea le coupable. B. Vernier: *La circulation des biens, de la main oeuvre, et des prenomes à Karpathos: du bon usage de la parenthèse* in ARSS, no 31, 1980, p. 63-97, p. 70.

38. «Le principal critère valable dans le domaine scientifique sera le rapport existant entre les derniers résultats de la recherche et le fond de connaissances antérieures...» N. Elias, *op. cit.*, p. 59.